

STŘEDOŠKOLSKÁ ODBORNÁ ČINNOST

Obor: Historie (16)

**Boje československých ozbrojených složek na
Podkarpatské Rusi v letech 1938-1939**

**The fighting of Czechoslovak armed forces in
Carpathian Ruthenia in 1938-1939**

Autor: Martin Kundrík

Škola: Gymnázium Matyáše Lercha, Brno, Žižkova 980/55
616 00 Brno, příspěvková organizace

Kraj: Jihomoravský kraj

Konzultant: Mgr. Petr Stavinoha

Rok: 2026

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou práci SOČ vypracoval/a samostatně a použil/a jsem pouze prameny a literaturu uvedené v seznamu bibliografických záznamů.

Beru na vědomí, že nejpozději odevzdáním slovesné vědecké práce do veřejné soutěže Středoškolská odborná činnost, stejně jako odevzdáním jejích příloh a dalších připojených děl, např. audiovizuálních, fotografických, výtvarných, architektonických apod. (dále jen „soutěžní dílo“), dochází ke zveřejnění díla podle § 4 odst. 1 zákona č. 121/2000 Sb., autorského zákona, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „autorský zákon“). Totéž platí pro pozdější odevzdání doplněného, změněného, upraveného nebo opraveného díla.

Beru na vědomí, že zveřejněním díla, jehož součástí je vynález, se tento vynález stává součástí stavu techniky podle § 5 odst. 1, 2 zákona č. 527/1990 Sb., o vynálezech, průmyslových vzorech a zlepšovacích návrzích, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „patentový zákon“), což zakládá překážku pro udělení patentu podle § 3 odst. 1 patentového zákona.

Beru na vědomí, že vyhlášovatel soutěže je podle § 61 odst. 1 autorského zákona per analogiam oprávněn užít soutěžní dílo pro účely zajištění průběhu soutěže, zejména k zajištění transparentnosti soutěže a veřejnosti obhajob soutěžních prací. V odůvodněném rozsahu je tedy vyhlášovatel po dobu účasti autora v soutěži oprávněn zejména:

- zhotovovat rozmnoženiny díla, je-li to nezbytné k seznámení účastníků soutěže, porotců nebo veřejnosti se soutěžní prací;
- zapůjčit originál nebo rozmnoženinu díla účastníkům soutěže, porotcům nebo veřejnosti. Přitom dbá na bezpečné nakládání s dílem;
- vystavovat originál nebo rozmnoženinu díla v průběhu soutěžních přehlídek a doprovodných akcí;
- sdělovat dílo veřejnosti v nehmotné podobě, a to především počítačovou nebo obdobnou sítí.

Dále prohlašuji, že při tvorbě této práce jsem použil/a nástroj generativního modelu AI [ChatGPT; <https://chatgpt.com/> a Google Gemini Pro; <https://gemini.google.com/app>] za účelem reformulace, korektury a formátování zdrojů. Po použití tohoto nástroje jsem provedl/a kontrolu obsahu a přebírám za něj plnou zodpovědnost.

V Brně dne 29.1.2026

Poděkování

Největší díky patří mému konzultantovi Mgr. Petru Stavinohovi za jeho vedení, podporu, poskytnuté materiály a velice vstřícný přístup během celé naší spolupráce na práci SOČ. S tím se pojí i mé druhé velké díky spolku Přátelé Podkarpatské Rusi 2022, jejímž předsedou je pan Stavinoha. Tento spolek mi umožnil se vydat přímo na Podkarpatskou Rus na vlastní kůži a udělat z této práce výzkum přímo v terénu. Zároveň celému spolku děkuji za podporu při psaní mé práce.

Dále bych chtěl poděkovat mým rodičům Pavle Kundříkové Burešové a Martinu Kundříkovi, kteří mne vždy ve všem podporovali a práce SOČ toho nebyla výjimkou. Velmi si vážím i toho, že mi dovolili se na Ukrajinu vydat i přes složitou situaci, která v zemi nyní panuje.

Nakonec patří díky také mým profesorům na gymnáziu Matyáše Lercha, kteří mi poskytovali velmi cenné konzultace, a mému velmi dobrému kamarádovi Danielu Šukoljukovi, který mi taktéž dával cennou zpětnou vazbu, pomáhal mi s korekturou práce a podporoval mne v psaní.

Anotace (nebo Souhrn)

Tato práce se zabývá vojenskými operacemi československých ozbrojených složek na území Podkarpatské Rusi v kritickém období let 1938 a 1939. Cílem je zmapovat průběh obranných bojů proti maďarským a polským agresorům, stejně jako potlačení vnitřního povstání Karpatské Siče. Práce unikátním způsobem kombinuje studium archivních pramenů a odborné literatury s poznatky získanými během autorova terénního výzkumu přímo v místě konfliktu. Výsledkem je detailní rekonstrukce historických událostí doplněná o vlastní fotodokumentaci současného stavu bojišť. Součástí práce jsou také nově vytvořené mapy lokalit jednotlivých incidentů a unikátní mapa postupu maďarské armády získaná při výzkumu ve Vlastivědném muzeu v Chustu.

Klíčová slova

Karpatská Sič; maďarská invaze; Stráž obrany státu; terénní výzkum; ústupové boje

Annotation (or Summary)

This thesis deals with the military operations of Czechoslovak armed forces in Carpathian Ruthenia during the critical period of 1938 and 1939. The aim is to map the course of defensive battles against Hungarian and Polish aggressors, as well as the suppression of the internal uprising of the Carpathian Sich. The work uniquely combines the study of archival sources and literature with findings obtained during the author's field research directly at the conflict sites. The result is a detailed reconstruction of historical events, supplemented by original photo documentation of the current state of the battlefields. The thesis also includes newly created maps of specific incident locations and a unique map of the Hungarian army's advance obtained during research at the Museum of Local History in Khust.

Keywords

Carpathian Sich; Hungarian invasion; State Defence Guard; field research; retreat battles;

Obsah

1. Úvod
2. Teoretická část
3. Historie Podkarpatské Rusi – Od prvních zmínek až po první vídeňskou arbitráž
 - 3.1. Připojení Podkarpatské Rusi k ČSR
 - 3.2. První vídeňská arbitráž
4. Narušování nově stanoveného území polskými a maďarskými skupinami
 - 4.1. Potyčky s maďarskou stranou
 - 4.1.1. Vybrané střety
 - 4.2. Potyčky s polskou stranou
 - 4.2.1. Vybrané střety
5. Události března 1939
 - 5.1. Karpatská Sič
 - 5.1.1. Pokus Sičovců o puč
 - 5.2. Vyhlášení samostatné Karpatské Ukrajiny
 - 5.3. Popis a časová osa invaze maďarských vojsk a ústupových bojů čs. armády
 - 5.3.1. 14. března 1939
 - 5.3.2. 15. března 1939
 - 5.3.3. 16. března 1939
 - 5.3.4. 17. března 1939
 - 5.4. Podrobný popis vybraných událostí
 - 5.4.1. Potlačení povstání Karpatské Siče
 - 5.4.2. Průběh obranných operací v prostoru Malý a Velký Berezný
 - 5.4.3. Boje u Mukačeva a ústup na Svaljavu
 - 5.4.4. Obranné boje v prostoru Sevluš
 - 5.4.5. Definitivní ústup a evakuace vojsk
6. Vývoj na území Podkarpatské Rusi od 2. sv. války až po současnost
 - 6.1. Politický zlom a anexe (1944–1945)
 - 6.2. Sovětizace, represe a kolektivizace (1946–1989)
 - 6.3. Rozpad SSSR a nenaplněné referendum (1991)
 - 6.4. Současný vývoj: Válka a ekonomická transformace (2014–současnost)
7. Diskuze
8. Závěr
9. Použitá literatura
10. Seznam použitých zkratek
11. Přílohy

1. ÚVOD

Volba tématu této práce vychází především z mého hlubšího zájmu o historii a geopolitické procesy, které ve 20. století zásadně formovaly podobu střední Evropy. Podkarpatská Rus představuje v tomto kontextu region s mimořádně složitými dějinami, jež byly utvářeny střetem mnoha kulturních vlivů a mocenských zájmů. Její postavení v rámci meziválečného Československa a následné dramatické události konce 30. let 20. století nabízejí jedinečnou možnost sledovat, jak se širší mezinárodní krize promítala do konkrétního prostoru a do osudů jeho obyvatel.

Důležitým impulzem pro zpracování tohoto tématu byla také skutečnost, že problematika Podkarpatské Rusi zůstává v širším povědomí české veřejnosti spíše okrajová, a to i přes fakt, že byla součástí našeho státu více než dvacet let. Je nutné přiznat, že i má vlastní znalost tohoto regionu byla zpočátku pouze povrchní. Zásadní zlom nastal až díky spolupráci s mým konzultantem, Mgr. Petrem Stavinohou. Ten mi poskytl nejen nezbytnou odbornou literaturu a vedení, ale především mi umožnil osobně se zúčastnit studijní cesty přímo na Podkarpatskou Rus.

Tato expedice, uskutečněná i v kontextu současné složité geopolitické situace, se stala pilířem mého výzkumu. Návštěva klíčových míst historických událostí a zejména bádání ve Vlastivědném muzeu v Chustu mi umožnily získat a zdokumentovat materiály, které jsou v českém digitálním prostoru prakticky nedostupné. Nedocenitelným přínosem byla rovněž interakce s místními obyvateli; jejich paměť a tradované příběhy mi poskytly cenný vhled do mentality regionu, který nelze vyčíst z žádné učebnice.

Těžiště práce spočívá v detailním popisu bojů československé armády na Podkarpatské Rusi v letech 1938–1939. Fascinovalo mě odhodlání, s nímž se často izolované jednotky československých vojáků, příslušníků finanční stráže a Stráže obrany státu (SOS) dokázaly postavit maďarské přesile a s relativně nízkými ztrátami se probít zpět do vlasti. Práce nabízí přehledný průběh těchto střetů a zaměřuje se i na podrobnější analýzu vybraných bitev, které byly z taktického či historického hlediska specifické.

Hlavní přínos práce nespočívá pouze v syntéze historických faktů, ale v propojení teoretických poznatků s unikátními výstupy z terénu. Vzhledem k nedostatku kvalitních vizuálních podkladů jsem na základě literatury a vlastního průzkumu vytvořil nové mapy

incidentů (viz Obr. 1) a střetů s maďarskou armádou (viz Obr. 6). Tyto mapy, doplněné o mou autorskou fotodokumentaci současného stavu bojišť (viz Příloha 1) a unikátní mapu postupu maďarské armády získanou v chustském muzeu (viz Příloha 1. obr. 5) mají za cíl čtenáři co nejvěrněji přiblížit realitu tehdejších událostí.

Struktura práce sleduje chronologický a logický vývoj. Úvodní část se věnuje analýze okolností připojení Podkarpatské Rusi k Československu a důsledkům první vídeňské arbitráže. Následuje popis eskalace napětí způsobené polskými a maďarskými teroristickými skupinami. Hlavní část práce se poté soustředí na klíčové události března 1939, vyhlášení samostatné Karpatské Ukrajiny a následné ústupové boje. Závěr práce překračuje rámec roku 1939 a stručně nastiňuje poválečný vývoj regionu až do současnosti. Cílem je nejen zorganizovat historická data, ale prostřednictvím vizualizace a osobní zkušenosti oživit tuto zapomínanou kapitolu našich dějin.

2. PŘEHLED LITERATURY A PRAMENŮ

Ačkoliv literatury zabývající se tématem Podkarpatské Rusi existuje vcelku dostatek, v širším povědomí veřejnosti zůstává tato kapitola našich dějin – navzdory dvacetileté společné existenci – stále spíše opomíjená. Relevantní informace v online prostoru chybí a těžiště poznání tak spočívá především v odborných monografiích. Ty se však často potýkají s určitou fragmentací; věnují se detailně dílčím aspektům, avšak málokdy nabízejí komplexní syntézu.

K nejznámějším a čtenářsky nejprístupnějším titulům patří publikace Jana a Magdaleny Rychlíkových *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*. Autoři srozumitelně mapují okolnosti připojení k ČSR, rozvoj infrastruktury i kulturní život, avšak problematice závěrečných ústupových bojů se věnují pouze okrajově. Tuto mezeru zaplňuje dílo Jindřicha Marka *Válka o červeného medvěda*. Autor díky spolupráci s Vojenským historickým ústavem (VHÚ) vychází přímo z dobových armádních hlášení a podává detailní popis vojenských střetů. Vzhledem k vysoké míře odbornosti a množství faktografických údajů však může být tato práce pro běžného čtenáře méně přehledná.

Cenný vhled do politického zákulisí nabízí kniha Vincenta Shandora *Podkarpatská Rus od vzniku ČSR až po sovětskou anexi*. Jakožto zástupce chustské vlády v Praze přináší Shandor unikátní svědectví přímého účastníka, které je klíčové například pro pochopení role

organizace Karpatská Sič. Je však nutné brát v potaz určitou míru subjektivity autora a fakt, že samotný průběh bojů zmiňuje jen okrajově. Obdobnou hodnotu primárního pramene mají i edice dobových dokumentů, jako například zpráva pplk. Zemana publikovaná v periodiku *Securitas Imperii*, která detailně popisuje chaos a obranné akce v březnu 1939 z pohledu velitele praporu SOS.

Z hlediska historie ozbrojených složek je stěžejní prací třetí díl série Radana Láška *Jednotka určená SOS*, který precizně shrnuje činnost Finanční stráže a praporů SOS. Podobně jako u Marka jde však o text náročný na orientaci v datech a jednotkách. Základní faktografické ukotvení pak poskytují práce historika Ivana Popa, který je považován za přední kapacitu v oboru, avšak i jeho texty vyžadují od čtenáře hlubší zájem a soustředění.

Elektronické zdroje a audiovizuální materiály (např. dokumenty České televize) bývají buď příliš obecné, nebo naopak úzce specializované bez širšího kontextu. V dosavadní literatuře tak postrádám dílo, které by téma zpracovalo komplexně a čtivou formou, včetně bohatého obrazového doprovodu a map, jež jsou pro pochopení vojenských operací nezbytné. Rovněž chybí výraznější přesah do současnosti, který by čtenáři přiblížil dnešní podobu tehdejších bojišť a umožnil lepší vizualizaci historických událostí.

3. HISTORIE PODKARPATSKÉ RUSI – OD PRVNÍCH ZMÍNEK AŽ PO PRVNÍ VÍDEŇSKOU ARBITRÁŽ

První archeologické nálezy z Podkarpatského území pocházejí z období paleolitu. V literatuře se uvažuje, že během 6. století př. n. l. začaly na území přicházet kmeny Skytů (z oblasti dnešního Íránu). Ve 4. století př. n. l. je zde vystřídali Keltové a následně v 1. století př. n. l. Dákové. Během 2. stol. n. l. byla říše Dáků¹ dobyta Římany, kteří si zde svůj vliv drželi po dvě století. Během velkého stěhování národů toto území zabrali Hunové, ale jejich říše se rozpadla po smrti jejich vůdce Attily v roce 453 n. l.²

V průběhu 6. století se do Podkarpatské oblasti přistěhovali Slované. Podle některých zdrojů zde v 9. století vládl legendární kníže Laborec, který stál v čele feudálního státu tvořeného slovanským kmenovým svazem Bílých Chorvatů, žijících mezi řekami Tisou a Dunajem.

¹ CHILVER, Guy Edward Farquhar. Dacia. In: *Encyclopædia Britannica* [online]. 30. 1. 2025 [cit. 2025-10-26]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Dacia>

² HAKENBECK, Susanne a BÜNTGEN, Ulf. The role of drought during the Hunnic incursions into central-east Europe in the 4th and 5th c. CE. Online. *Journal of Roman Archaeology*. 2022, vol. 35, no. 2, s. 876-896. ISSN 1047-7594. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/s1047759422000332>. [cit. 2025-10-26]

K jeho odkazu se dodnes hlásí část místního obyvatelstva³. V době vlády knížete Svatopluka bylo území pod vlivem Velkomoravské říše, ačkoli míra přímé správy je předmětem diskusí.⁴ Následně během vlády Mojmíra II. (kolem roku 896) začaly přes karpatské průsmyky pronikat staromaďarské kmeny.⁵ Klíčovým místem jejich průchodu se stal tzv. Verecký průsmyk, kudy podle tradice vstoupil náčelník Arpád do Karpatské kotliny.⁶ Tento průsmyk je vnímán jako klíčové místo v maďarských dějinách, podobně jako hora Říp v dějinách českých.

Koncem 10. stol. n. l. byla oblast součástí maďarského státu, ale byl zde znát i vliv Kyjevské Rusi. Kyjevská Rus představovala státní útvar založený a ovládaný Vikingy v období raného a vrcholného středověku, který se rozprostíral na území dnešní Ukrajiny, Běloruska a Ruska. Jednalo se o nejstarší stát východních Slovanů.⁷

Zásadní zlom v historii regionu představoval mongolský (tradičně označovaný jako tatarský) vpád v letech 1241–1242. Armáda vedená chánem Batú, vnukem Čingischána, při svém tažení do střední Evropy zpustošila území Uherského království a podle odhadů zdecimovala značnou část tehdejší populace.⁸

Z této pohromy se oblast i její okolní území poměrně dlouho vzpamatovala. V době Jagellonců (1490–1526) existovala personální unie mezi českým a uherským státem. Po roce 1526 vzniklo habsburské soustátí, které zahrnovalo země Koruny české, rakouské země a západní část Uher. Východní území, včetně Podkarpatské Rusi, se stalo součástí Sedmihradského knížectví, které bylo vazalským státem Osmanské říše⁹.

Rusíni byli jediným národem v Rakousko-Uhersku, jenž neměl svou vlastní šlechtu ani měšťanstvo; zejména kvůli nevoli Maďarů. Rusíni byli většinou chudí a nevzdělaní a až v 19. století začalo obrození rusínského etnika. Toto obrození však nebylo tak intenzivní jako u jiných národů mocnářství z důvodu jejich nízké vzdělanosti a malého počtu. Během

³ KÉZAI, Simon, VESZPRÉMY, László a SCHAER, Frank (ed.). *Gesta Hungarorum*. Central European medieval texts. Budapest: Central European University Press, 1999. ISBN 963-9116-31-9.

⁴ POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-237-6

⁵ POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-237-6

⁶ KÉZAI, Simon, VESZPRÉMY, László a SCHAER, Frank (ed.). *Gesta Hungarorum*. Central European medieval texts. Budapest: Central European University Press, 1999. ISBN 963-9116-31-9.

⁷ *History of Ukraine*. In: *Encyclopædia Britannica* [online]. [cit. 2025-10-30]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/history-of-Ukraine>

⁸ POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, heslo rok 1241. ISBN 80-7277-237-6

⁹ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. Kapitola České země za vlády Jagellonců. ISBN 978-80-246-1547-9

tohoto období se rusínští zástupci zúčastnili např. Slovanského sjezdu v Praze a jednali také s Františkem Palackým. Ke konci 19. století se silně projevila maďarizace. Byly zrušeny školy vyučující v rusínštině, negramotnost zde byla jedna z největších v Evropě a proto statisíce Rusínů emigrovaly do USA a Kanady.¹⁰

Během první světové války probíhaly na území vyhrančené boje mezi rakousko-uherskou a ruskou armádou především v Užockém a Jablonickém průsmyku. V roce 1914 Rusové zaútočili přes zmíněné průsmyky, ale útok byl odražen rakousko-uherskou armádou. V roce 1916 Rusové zaútočili znovu, ale opět neúspěšně. Následně byla část obyvatelstva perzekuována za domnělou spolupráci s Ruskem. Rusko nakonec bylo definitivně vyhnáno z dobytých území v důsledku bolševické revoluce v roce 1917.¹¹

Po skončení první světové války se na Podkarpatsku objevila dvě ostře znepřátelená hnutí: národní a proruské.

3.1. Připojení Podkarpatské Rusi k ČSR

Rozpad Rakouska-Uherska umožnil osamostatnění mnoha národů, mezi nimiž byl i národ Rusínů. První myšlenka o připojení Podkarpatské Rusi k Českým zemím se zrodila v roce 1917 ve Spojených státech mezi rusínskými emigranty.

V té době jich bylo v Americe zhruba 200 000. Někteří chtěli nejprve připojení k Rusku, což ale nebylo v souladu se zájmy spojenců a nebylo to možné ani geograficky.

Proti osamostatnění nebo připojení Podkarpatské Rusi k jinému státu se výrazně stavěli Maďaři. Vzhledem k tomu, že se na jejím území nacházejí významné symboly maďarského národa – například Verecký průsmyk či pramen řeky Tisy – snažili se tomu zabránit prostřednictvím propagandy a šíření dezinformací, a to jak na území Podkarpatské Rusi, tak i ve Spojených státech.¹²

¹⁰ *Stručné dějiny Rusínů* [online]. Bratislava: Okrúhly stôl Rusínov Slovenska, ©2019 [cit. 2025-10-30]. Dostupné z: <https://www.rusyn.sk/strucne-dejiny-rusinu-strucne-dejiny-rusinov/>

¹¹ ŠVORC, Peter a LIPINSKÝ, Ján (ed.). *Rusíni a Československo (1918-1938): zborník odborných príspevkov z vedeckej konferencie, venovanej 100. výročiu vzniku ČSR, konanej dňa 15. 11. 2018 na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove*. Bratislava: Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2018. ISBN 978-80-97177-9-97.

¹² SHANDOR, Vincent. *Podkarpatská Rus od vzniku ČSR po sovětskou anexi: (očíma přímého účastníka událostí)*. 2013. str.16-20 ISBN 978-80-87067-06-2.

V červenci 1918 vznikla Americká národní rada Uhro-Rusínů, jejímž předsedou byl advokát Grigorij Žatkovič (v té době významný právník společnosti General Motors).¹³ Ten následně jednal o připojení Podkarpatské Rusi k Československu s T. G. Masarykem. Jednání o připojení k Československu se na začátku konala bez kontaktu s domácími vůdci, kvůli stále probíhající 1. světové válce. O připojení k Československu rozhodovalo referendum v USA, jehož výsledek byl následující: 67 % pro připojení k Československu, pro Ukrajinu 28 %, pro Maďarsko, Rusko a Halič to bylo pokaždé méně než 1 % a pro samostatnost byla 2 % voličů.¹⁴ Toto referendum odráží několik zajímavých faktů: zaprvé jde o maďarské označení Rusínů za rusofily, které bylo zcela nepravdivé. Zadruhé Rusíni neměli kladný vztah k Maďarům jakožto vládnoucím hegemonům. Dne 15. května 1919 rozhodla Ústřední rusínská národní rada jednohlasně o připojení k Československu a 23. května bylo memorandum o připojení předloženo v Praze rusínskou delegací.¹⁵

Připojení Podkarpatské Rusi k Československu lákalo Masaryka především tím, že by Československo získalo společnou hranici se svým spojencem - Rumunskem. Masaryk Rusínům slíbil plnou autonomii a schválil jejich územní nároky i vytyčení hranice mezi Podkarpatskou Rusí a Slovenskem. Tyto sliby však později nebyly naplněny. Na území byla zavedena vojenská správa až do roku 1921, protože Podkarpatská Rus byla dosud součástí Maďarska a Maďaři nechtěli svůj vliv vzdát. Navíc byla na území vysoká negramotnost (80 %), což komplikovalo výkon správních funkcí.¹⁶

V mezidobí po pádu Rakousko-Uherska a před připojením k ČSR vznikla na tomto území také Huculská republika. Jednalo se o krátkodobý státní útvar, který existoval od ledna 1919 do června 1919 v oblasti Huculska se střediskem v Jasini (v dnešním Rachovském okrese Zakarpatské oblasti). Po rozpadu Rakouska-Uherska zde vznikla místní domobrana vedená Stepanem Kločurakem¹⁷, která 8. ledna 1919 vyhlásila nezávislou Huculskou republiku a zřídila Huculskou národní radu jako nejvyšší orgán moci.¹⁸

¹³ POP, Ivan. Panteón rusinskej slávy – Grigorij Žatkovič (7) [online]. Rusyn.sk, 20. 3. 2011 [cit. 2025-11-1]. Dostupné z: <https://www.rusyn.sk/panteon-rusinskej-slavy-grigorij-zatkovic-7/>

¹⁴ SHANDOR, *Podkarpatská Rus...* str.17

¹⁵ SHANDOR, *Podkarpatská Rus...* str.16-19

¹⁶ SHANDOR, *Podkarpatská Rus...* str.18

¹⁷ Stepan Kločurak byl strýcem významné české spisovatelky a scenáristky Haliny Pawlowské (roz. Kločurakové). Její otec, ukrajinský básník prozaik Vasil Kločurak, byl Stepanovým mladším bratrem. Viz heslo HALINA PAWLOWSKÁ. In: Slovník české literatury po roce 1945 [online]. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, [cit. 2024-05-18]. Dostupné z: <https://slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=835>

¹⁸ RYCHLÍK, Jan a RYCHLÍKOVÁ, Magdalena. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*. Vyšehrad, 2016. ISBN 9788074297694.

Cílem republiky bylo osvobodit Podkarpatsko a připojit jej k Západoukrajinské lidové republice (ZULR). Republika aktivně spolupracovala se ZULR, která jí poskytovala dobrovolníky a zbraně. Huculské oddíly krátce ovládly část území až po město Sighet, ale po střetech s rumunskou armádou byla jejich pozice oslabena. Následně obsadila oblast rumunská vojska a Huculská republika v červnu 1919 zanikla. Po porážce se místní vedení obrátilo na Československo s žádostí o připojení. Rumuni území nakonec předali Československu, které ho začlenilo do Podkarpatské Rusi. Přestože Huculská republika existovala jen několik měsíců, měla velký význam pro národní uvědomění Huculů a představovala první pokus o jejich vlastní státní samosprávu.¹⁹

Definitivní právní rámec pro připojení Podkarpatské Rusi k nově vzniklému státu dala mírová smlouva podepsaná vítěznými mocnostmi a Československem v Saint-Germain-en-Laye 10. září 1919. Tímto aktem se území oficiálně stalo součástí Československé republiky, což odstartovalo téměř dvacetileté období výrazné modernizace.²⁰

Nakonec na základě mírové smlouvy podepsané vítěznými mocnostmi a Československem v Saint-Germain-en-Laye 10. září 1919 byla Podkarpatská Rus oficiálně připojena k Československé republice. Články 10 až 13, které se zabývaly autonomními právy byly včleněny do československé ústavy, ale v trochu jiném znění, což umožňovalo československé vládě omezovat autonomii tohoto území např. tendencemi redukovat pravomoci guvernéra nebo podrývat moc rusínského sněmu.²¹

Právě pod správou ČSR mezi lety 1918 a 1938 zaznamenala Podkarpatská Rus bezprecedentní civilizační pokrok. Zásadním krokem byla pozemková reforma (definována zákonem č. 215/1919 Sb., s vrcholem v roce 1924), jejímž cílem bylo převést půdu z rukou maďarské šlechty a státu do vlastnictví drobných rolníků a bezzemků. Tento krok nejenže pomohl sociálně nejslabším vrstvám, ale zároveň zpřetrhal vazby na staré rakousko-uherské mocnářství a zabránil revolučnímu chaosu, který v té době zachvátil Rusko.²²

Pokrok byl patrný i v běžném životě. Zatímco na počátku byla gramotnost Rusínů mizivá (cca 20 %) a ekonomicky i sociálně zaostávali za maďarskou vrstvou, republika masivně investovala do vzdělání a infrastruktury. Otevíraly se nové školy, zakládaly se spolky (např.

¹⁹ RYCHLÍK a RYCHLÍKOVÁ, *Podkarpatská Rus v dějinách Československa...*

²⁰ SHANDOR, *Podkarpatská Rus... str.34-41*

²¹ SHANDOR, *Podkarpatská Rus...str.34-41*

²² RYCHLÍK a RYCHLÍKOVÁ, *Podkarpatská Rus v dějinách Československa...*

Sokol) a dramaticky se zlepšila zdravotní péče, což vedlo ke snížení vysoké kojenecké úmrtnosti. Zároveň se velmi zlepšila infrastruktura, vznikaly nové čtvrti ve větších městech a začala se potlačovat negramotnost. Díky těmto změnám hodnotili mnozí pamětníci období první republiky jako „zlatou éru“.²³

Tento sociální a ekonomický vzestup měl však i svou stinnou politickou stránku, která je spojena především s osobou Edvarda Beneše. Politické uspořádání a vytyčení hranic totiž Beneš na mírové konferenci dojednával často bez vědomí či svolení Žatkoviče a Ústřední rusínské národní rady. Memoranda a návrhy předkládal samostatně, což vedlo k tomu, že výsledná podoba autonomie neodpovídala původním dohodám. Ačkoliv byly články o autonomii (čl. 10–13 saint-germainské smlouvy) včleněny do československé ústavy, jejich znění umožňovalo vládě v Praze omezovat pravomoci guvernéra i sněmu. Cítíc se podveden Masarykem a Benešem, podal Grigorij Žatkovič v roce 1921 demisi a vrátil se do Ameriky s přesvědčením, že autonomie Podkarpatské Rusi zůstala pouze na papíře.²⁴

3.2. První vídeňská arbitráž

Destabilizace střední Evropy vyvrcholila v průběhu roku 1938 agresivní expanzivní politikou nacistického Německa, která pod záminkou ochrany německé menšiny vedla v září k uzavření Mnichovské dohody a nucenému odstoupení pohraničí. Tento diktát velmocí však neuspokojil územní nároky všech sousedů – o své slovo se okamžitě přihlásilo také Maďarsko, které dlouhodobě usilovalo o revizi hranic na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Následná První vídeňská arbitráž tak byla přímým pokračováním a faktickou obdobou mnichovského scénáře pro východní část republiky; i v tomto případě o drastickém okleštění československého území rozhodly cizí mocnosti.²⁵

Následně je také potřeba vysvětlit slovo arbitráž. Arbitráž, známá také jako rozhodčí řízení, představuje způsob řešení sporů mimo běžné soudy. Probíhá před rozhodčím soudem, kde o výsledku rozhodují nezávislí a nestranní rozhodci, na kterých se musí shodnout všechny zúčastněné strany řízení. V případě první vídeňské arbitráže se ČSR a Maďaři shodli na tom, že arbitry budou Itálie a Německo.²⁶

²³ SHANDOR, *Podkarpatská Rus...* str.43-52

²⁴ SHANDOR, *Podkarpatská Rus...* str.43-52

²⁵ RYCHLÍK a RYCHLÍKOVÁ, *Podkarpatská Rus v dějinách Československa...*

²⁶ RYCHLÍK a RYCHLÍKOVÁ, *Podkarpatská Rus v dějinách Československa...*

První vídeňská arbitráž se odehrála ve vídeňském Belvederu 2. listopadu 1938. Oficiální důvod jednání bylo “vyřešení postavení polské a maďarské menšiny v Československu”. Výsledek arbitráže, který určily Německo a Itálie prostřednictvím svých ministrů zahraničí – německého Joachima von Ribbentropa a italského Galeazza Ciana – stanovil, že Československo musí předat vybraná území Maďarsku, podobně jako předtím Sudety připadly nacistickému Německu. Československo zde zastupovali dr. František Chvalovský, Msgr. Vološin a Msgr. Tiso. V čele Maďarska stál v té době jako regent admirál Miklós Horthy.²⁷

Protokol o vídeňské arbitráži, který podepsali zástupci Německa, Itálie, Maďarského království a Československa, stanovil, že Československo musí mezi 5. a 10. listopadem 1938 odstoupit Maďarsku velkou část jižního a východního Slovenska (získaného v roce 1920 po Trianonské smlouvě) a také jihozápadní část Podkarpatské Rusi. Šlo celkem o 11 927 km² obývaných více než milionem Maďarů. Jelikož tato arbitráž byla přímým důsledkem mnichovské dohody bývá často její výsledek vnímán jako součást mnichovských událostí.²⁸

Od Československého území byla odtržena podkarpatská města Mukačevo, Berehovo, hlavní město Užhorod a také např. slovenské Košice. Toto nové rozdělení způsobilo v oblasti velmi kritickou situaci, především v dopravě. S podstoupením dvou největších měst přišla Podkarpatská Rus o železniční spojení s federací a také o řadu silničních komunikací. Po arbitráži se začaly velice rychle budovat nové silnice, důležitou byla zejména páteřní silnice vybudována armádou spojující východ Slovenska, Malý Berezny, Svaljavu a nové hlavní město Chust. Armáda byla také donucena vybudovat nové letiště v Solotvinu místo dosavadního letiště postoupeného Maďarům v Užhorodě. Hned po vídeňské arbitráži začalo Podkarpatské Rusi pomáhat ekonomicky také spojenecké Rumunsko.²⁹

První vídeňská arbitráž měla mimořádné důsledky i na společnost. Obyvatelstvo se se ztrátou území těžce vyrovnávalo, mnoho z nich se muselo vystěhovat, přišli o práci a mnohdy i o majetek.

²⁷Horthy byl posledním velitelem rakousko-uherského loďstva. Hodnost admirála a námořní uniformu si ponechal i jako hlava státu, přestože Maďarsko po Trianonské smlouvě ztratilo přístup k moři. Viz Miklós Horthy. In: *Encyclopædia Britannica* [online]. [cit. 2025-10-30].

²⁸ RYCHLÍK a RYCHLÍKOVÁ, *Podkarpatská Rus v dějinách Československa...*

²⁹ RYCHLÍK a RYCHLÍKOVÁ, *Podkarpatská Rus v dějinách Československa...*

Od Mnichovské dohody se datuje i tzv. Druhá československá republika, která se ústavním zákonem stala federací Čech, Moravy, Slovenské krajiny a Karpatské Ukrajiny.³⁰

4. NARUŠOVÁNÍ NOVĚ STANOVENÉHO ÚZEMÍ MAĎARSKÝMI A POLSKÝMI SKUPINAMI.

Po Mnichovské dohodě v roce 1938, která vedla k odstoupení českých pohraničních oblastí Německu, začaly Polsko a Maďarsko uvažovat o možnostech rozšíření svého vlivu na východě Československa. Polsko se obávalo rostoucího ukrajinského nacionalismu, protože na území Haliče žila početná ukrajinská menšina, která byla v Polsku utlačována a usilovala o samostatnost. Polská vláda proto považovala autonomii na Podkarpatské Rusi za potenciální riziko, které by mohlo vyvolat ještě větší nepokoje v Haliči a posílit snahu Ukrajinců o vlastní stát. Z tohoto důvodu Polsko podporovalo maďarské ambice v regionu a obě vlády se domnívaly, že vytvoření společné polsko-maďarské hranice by eliminovalo potenciální hrozbu ukrajinského nacionalismu.

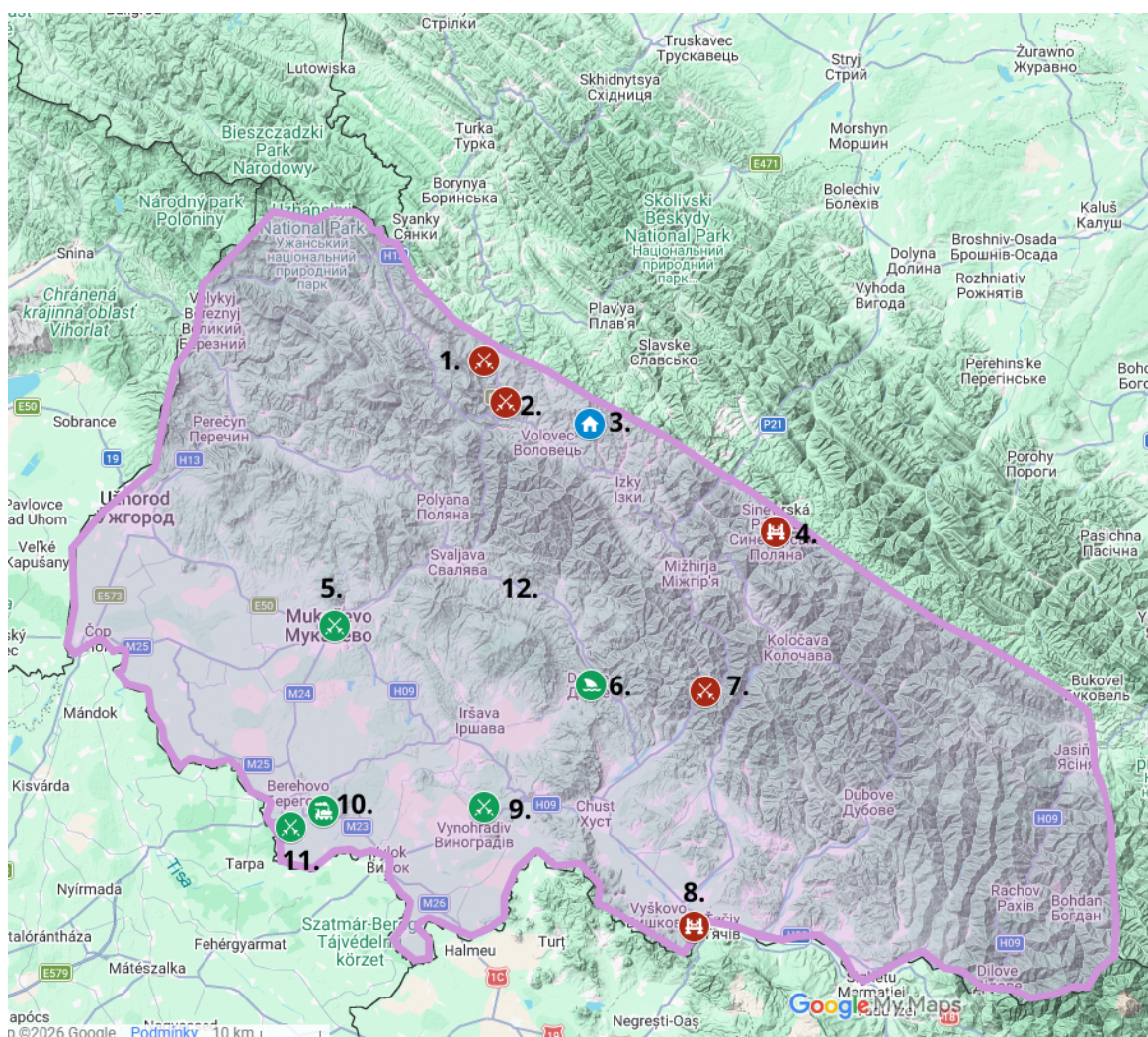
Maďarská propaganda pomocí rozhlasu prezentovala situaci na Podkarpatské Rusi zcela účelově a zkresleně. Ve svém vysílání tvrdila, že za eskalaci napětí stojí nespokojení českoslovenští státní příslušníci, kteří se údajně bouří proti pražské správě a aktivně usilují o opětovné připojení území k Maďarsku.

Realita však byla odlišná, neboť do událostí zasahovali cvičení diverzanti. Dostupné prameny uvádějí, že tito teroristé procházeli v Maďarsku speciálním výcvikem pod vedením vojenských instruktorů, kde si osvojovali práci s výbušninami a sabotážní techniky. Jejich rozkaz zněl jasně: setrvat na československém území, destabilizovat místní úřady a svými akcemi připravit půdu pro plánovanou maďarskou ofenzívu.

Maďarským oddílům Szabadcsapatok byla přislíbena polská podpora, která zahrnovala možnost taktického ústupu na polské území. K bezpečnému překročení hranice se příslušníci těchto jednotek prokazovali smluveným znamením – „svatými obrázky“ o rozměrech 6,0 × 3,3 cm, jež měly na rubové straně natištěné číslo 40.³¹

³⁰ SHANDOR, *Podkarpatská Rus...*

³¹ SHANDOR, *Podkarpatská Rus...*

Obrázek 1: Mapa hlavních diverzních akcí a střetů s polskými a maďarskými teroristy na podzim 1938 a v zimě 1939 (Autor: Vlastní zpracování)

1.	Bélasovice	7.	Nižný Bystrý
2.	Nižní Verecky	8.	Jabłoňov
3.	Rozsypalova chata	9.	lesy u Sevlúše
4.	Siněvirská Poljana	10.	žel. stanice Mužijevo
5.	Mukačevo - Rosvigovo	11.	Močola
6.	Dovhé	12.	tehdejší území Podkarpatské Rusi

4.1. Potyčky s maďarskou stranou

Odůvodnění maďarské snahy o anexi území Podkarpatské Rusi, že jde o historickou součást Uher, která jim byla neoprávněně odebrána Trianonskou mírovou smlouvou bylo na počátku všech konfliktu. Rozpad Uherska připisovala Budapešť diktátu Pařížské mírové konference,

přičemž zcela ignorovala emancipační snahy a osvobozenecký boj jednotlivých národů. Maďarská argumentace se často opírala o historické konstrukce, podle nichž bylo toto území ve středověku tzv. zemí nikoho (terra nullius). Tímto přístupem se snažili aplikovat středověké dynastické principy na moderní dobu 20. století, čímž naprosto přehlíželi právo na sebeurčení a aktuální vůli místního obyvatelstva.

K prosazení těchto nároků zřídila maďarská vláda na podzim roku 1938 štáb oddílů Szabadcsapatok (Svobodné oddíly), kterým se přezdívalo Rongyos Gárda (Garda otrhanců). Jejich úkolem bylo destabilizovat pohraničí. Taktika měla vzestupnou tendenci – zpočátku se jednalo o psychologickou válku vedenou pomocí letákových kampaní a rozhlasové propagandy, která teprve později eskalovala do ozbrojených přepadů a teroristických akcí.³²

4.1.1. Vybrané střety

Jedním z prvních významnějších útoků, který podnikli maďarští teroristé bylo přepadení vlaku v železniční stanici Mužijevo u Berehova. Tato skupina asi 42 teroristů zavraždila průvodčího vlaku, zranila několik cestujících a následně zničila trať i lokomotivu výbušninami. Z místa činu uprchli i s několika zajatci do kopců nad Berehovem. V boji proti nim použili českoslovenští četníci tři tanky a dokonce i letadla. Většina teroristů byla po několika dnech zajata a několik z nich zabito.³³

K dalšímu významnému střetu došlo jen o několik dní později v lesích u obce Sevluš, kde československé hlídky narazily na několikasetčlenný oddíl maďarských ozbrojenců. K eliminaci této hrozby velení nasadilo značnou sílu: dva prapory 45. pěšího pluku podporované tanky, jezdeckem, cyklistickými jednotkami, oddílem 12. dělostřeleckého pluku a 13. letkou ze Spišské Nové Vsi. Operace skončila jednoznačným úspěchem československých zbraní. Zajato bylo 26 důstojníků včetně velitele, 63 poddůstojníků, 205 vojáků a tři civilisté, přičemž bylo zabaveno velké množství vojenského materiálu. Zbytky skupiny, které se pokusily uniknout směrem do Polska, byly následně dostiženy a rozprášeny v oblasti Poloniny Runa.³⁴

Napětí na Podkarpatské Rusi vyvrcholilo krátce po Novém roce, kdy se na předměstí Mukačeva v Rosvigově odehrál tzv. Mukačevský incident, který málem přerostl v otevřenou

³² SHANDOR, *Podkarpatská Rus...*

³³ POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-237-6

³⁴ LÁŠEK, Radan. *Jednotka určená SOS. Díl 3*. Praha: Radan Lášek - Codyprint, 2008. ISBN 978-80-902964-9-7.

československo-maďarskou válku. Jádrem sporu bylo nevýhodné vytyčení hranic v oblasti Rosvigova, kde strategicky klíčový most přes řeku Latoricu (viz Příloha 1 obr. 5) připadl Maďarsku. Československá strana se opakovaně, leč neúspěšně, snažila diplomatickou cestou dosáhnout korekce této linie.

Samotný konflikt vypukl v ranních hodinách 6. ledna 1939, kdy příslušníci maďarských polovojenských oddílů Szabadcsapatok vnikli na československé území do prostoru kláštera Podmonastýr (viz Obr. 8) a zahájili palbu na hlídku SOS. Reakce obrany byla okamžitá: na místo dorazily posily z I. a II. roty I. praporu 36. pěšího pluku podporované třemi obrněnými automobily. Českoslovenští vojáci přešli do protiútoků a vytlačili maďarské síly zpět za hranici. V zápalu boje však demarkační čáru překročili i oni a pronikli až k mostu v Rosvigově.

Po rozkazu ke stažení došlo ke komplikaci, když jeden z obrněných automobilů sjel do příkopu a byl poškozen maďarskou kulometnou palbou. Jeho posádka musela krýt přivolaná baterie houfnic. Situace eskalovala odpoledne kolem 14. hodiny, kdy byl zpozorován přísun maďarských posil v ulicích Mukačeva, na což československá armáda reagovala obnovením dělostřelecké palby. Boje utichly až v pozdních nočních hodinách. Smíšená vyšetřovací komise následně označila za viníka incidentu maďarskou stranu. Výsledkem bylo zřízení 1,5 km širokého demilitarizovaného pásma se zákazem vstupu pro polovojenské organizace a zákaz útoků na příslušníky SOS.³⁵

O incidentu, který se odehrál v okolí Dohé, informoval četník Miloslav Bradík. Jeho družstvo, čítající pouhých sedm mužů, dokázalo odrazit pokus o vylodění z přibližně šesti člunů. Díky včasnému odhalení nepřitele a masivnímu nasazení ručních granátů se podařilo útok rozbít v samém zárodku a Maďaři byli donuceni se stáhnout zpět.³⁶

Incident, který se odehrál na konci října 1938 v obci Močola popsal četník Jan Kozel. Místní četnická stanice se stala terčem nočního přepadu maďarských bojůvek. Obránci, kteří byli v době útoku uvnitř budovy, čelili silné palbě směřující na vchody a okna. Četník Kozel však dokázal využít snížené viditelnosti ve svůj prospěch. Zavelel k zhasnutí světel a provedení protiútoků, při kterém se četníci vyplazili ven a na pozice nepřitele zaútočili

³⁵ POP, *Dějiny Podkarpatské Rusi...*

³⁶ LÁŠEK, *Jednotka určení SOS III. díl...str.20-26*

ručními granáty. Tato taktika slavila úspěch – útočníci byli zahnáni a posádka stanice vyvázla beze ztrát.³⁷

4.2. Potyčky s polskou stranou

Vztahy mezi Československem a Polskem byly relativně klidné až do období, kdy eskaloval spor o Těšínsko. Již v květnu 1938 se objevily první zpravodajské informace o tom, že maďarští agenti využívají k přechodům méně střeženou československo-polskou hranici. Polská diverzní činnost, která později dostala krycí název operace „Lom“, začala nejprve formou propagandy. Letákové kampaně měly za cíl vyvolat dojem, že Rusíni jsou s československou správou nespokojeni. Od října 1938 však intenzita polských akcí narůstala a přešla v otevřený terorismus.

K provádění záškodnických akcí byli nejčastěji využíváni Poláci stažení z obsazeného Těšínska, kde pro ně již nebylo uplatnění. Zajatý polský diverzant Rudolf Sobosz vypověděl, že náborový proces zahrnoval čtyřdenní teoretickou přípravu v těšínských kasárnách a následný praktický výcvik v kopcích u města Żywiec. Teprve poté byli agenti přesunuti k hranicím do oblasti města Stryj. Útočníci byli organizováni do tříčlenných skupin, které byly často přidělovány k větším partyzánským oddílům. To s sebou neslo značné problémy – polští diverzanti se pohybovali v neznámém terénu, neovládali místní jazyk a často neznali ani své spolupracovníky, což snižovalo efektivitu jejich akcí.³⁸

Cílem operace „Lom“ bylo narušit hospodářský život na Podkarpatské Rusi, vyvolat chaos a destabilizovat region. Nejčastějším způsobem útoku bylo umísťování náloží ekrazitu na mostní konstrukce či hráze. Díky neodborné manipulaci a neznalosti prostředí však tyto pokusy často končily nezdarem nebo způsobily jen minimální škody.

K neúspěšnosti polských akcí přispívala také vysoká bdělost místního obyvatelstva. Rusíni reagovali na narušitele velmi ostře, zejména pokud jejich činnost ohrožovala už tak složitou hospodářskou situaci v kraji. Radikalizace obyvatel dokonce dospěla do bodu, kdy z řad prostého lidu zaznívaly návrhy na tvrdou odvetu – například, aby byly sruby na polské

³⁷ LÁŠEK, *Jednotka určení SOS III. díl...*

³⁸ MAREK, Jindřich. *Válka o červeného medvěda: zapomenutí čeští vojáci na Podkarpatské Rusi v březnu 1939*. Cheb: Svět křidel, 2019. ISBN 978-80-7573-050-3.

straně, sloužící jako zázemí teroristů, polity benzínem a zapáleny, přičemž ti, kteří by se pokusili utéct, měli být postříleni.³⁹

4.2.1. Vybrané střety

V regionální ústní tradici se zachoval pozoruhodný příběh, situovaný do listopadu 1938 k mostu v obci Nižný Bystrý. Místní hajný zde v nočních hodinách narazil na tříčlennou skupinu mužů, které mylně považoval za pytláky. Když je okřikl, hodili po něm tito muži, kteří byli ve skutečnosti polští teroristé, ruční granát. Ten dopadl hajnému přímo k nohám. V domnění, že po něm útočníci házejí kameny, hajný předmět duchapřítomně zvedl a hodil zpět. Následná exploze v řadách teroristů jednoho z nich usmrtila a zbývající dva zranila.⁴⁰

Jako ukázkový příklad polské záškodnické taktiky, využívající lsti a přestrojení, slouží incident z 10. listopadu 1938 u Nižních Verecek. Četnický oddíl, povoláný jako posila z Bělasovic k ostraze hranic, zde padl do promyšlené léčky. Hlídka v čele s četníkem Františkem Lechnýřem byla v nepřehledném terénu zmatena voláním o pomoc, které imitovalo hlas jejich kolegy, praporčíka Lehečky. Poté, co se Lechnýř vydal za hlasem, narazil na skupinu mužů oblečených v československých uniformách, kteří na něj plynou češtinou křičeli, aby odhodil zbraň. V následném zmatku a přestřelce bylo zajato celkem devět četníků. Ti byli násilně odvedeni na polské území. Během tohoto přesunu je únoscí nutili křičet: „Nestřílejte, nestřílejte!“, čímž se snažili zabránit palbě ostatních hlídek SOS. Útočníci během ústupu ještě stihli zaútočit granáty na četnickou stanici v Bělasovicích a rusínskou školu v Kotelnici.⁴¹

K dalším diverzním akcím polských teroristů došlo v okolí Siněvirske Poljany. Příslušníkům dvou čet polovojenské organizace Strzelec se zde podařilo umístit trhavinu na ocelový most přes řeku Riku ve směru na Vučkovo. Ranní nález nálože místním lesníkem měl však tragickou dohru – při pokusu o její zneškodnění, ke kterému byl přivolán příslušník SOS, došlo k explozi, jež oba muže usmrtila.

³⁹ ZEMAN, Antonín. *Podkarpatská Rus od Mnichova do 16. března 1939* [zpráva]. In: PLACHÝ, Jiří. Zpráva pplk. Antonína Zemana - Barovského o událostech na Podkarpatské Rusi v březnu 1939. *Securitas Imperii*. 2015, č. 1

⁴⁰ Tato událost nebyla ověřena v archivních pramenech, jedná se o záznam ústní tradice zachycený autorem při rozhovoru s místními obyvateli dne 12.1.2026

⁴¹ LÁŠEK, *Jednotka určení SOS III. díl...*

Tlak na hranici nepolevil ani v následujících dnech; o necelých 48 hodin později poškodila jiná četa téže organizace železniční trať i telefonní vedení u Zabrodě a pokusila se zničit také most u Ubly.⁴²

Další útok se odehrál 11. listopadu 1938 u Jabloňova, kde se polským diverzantům podařilo poškodit most. Major četnictva Jan Voženílek ve své zprávě otevřeně přiznal, že úspěch této sabotáže umožnila chyba na české straně. Vojenská stráž, která měla objekt chránit, se totiž uchýlila do strážního domku, kde vojáci hráli karty, a nechali tak most bez dozoru. Během akce přesto došlo ke ztrátám na straně útočníků, když zde zahynul jeden terorista ze Lvova.⁴³

Polští teroristé se zaměřili také na civilní cíle, konkrétně na Rozsypalovu chatu Klubu československých turistů u Skotarského průsmyku. Objekt byl při útoku značně zdevastován. Pachatelům se však nepodařilo uniknout; u obce Huklivý je dostihla četa SOS, která během následné přestřelky usmrtila velitele skupiny, kapitána polské armády barona Podmanického. Hned následující noc však Poláci vyslali tajnou výpravu, která tělo padlého důstojníka vyzvedla a přepravila zpět na polské území. Pozoruhodným faktem je, že tento objekt přestál válečné události a dnes je využíván pro potřeby železnice.⁴⁴

5. UDÁLOSTI BŘEZNA 1939

Tato kapitola shrnuje nejdůležitější události, které se odehrály na Podkarpatské Rusi v březnu 1939. Během pěti mimořádně intenzivních dní, od 13. do 17. března 1939, probíhaly paralelně klíčové momenty nejen pro Podkarpatskou Rus, ale i pro celé Československo.

Události začínají pokusem polovojenské organizace Karpatská Sič o puč, který končí ve chvíli, kdy maďarská armáda zahajuje útok na demarkační linii. Do této napjaté situace vyhláší Podkarpatská Rus také svou samostatnost pod názvem Karpatská Ukrajina. Následují tvrdé a intenzivní boje československé armády, příslušníků Stráže obrany státu a finanční stráže proti několikanásobné maďarské přesile.

Současně se odehrává jeden z nejzásadnějších okamžiků československých dějin: Adolf Hitler jedná v Berlíně s prezidentem Emilem Háchou o osudu českých zemí. Bezprostředně

⁴² POP, *Dějiny Podkarpatské Rusi...*

⁴³ LÁŠEK, *Jednotka určení SOS III. díl...*

⁴⁴ LÁŠEK, *Jednotka určení SOS III. díl...*

po tomto jednání dochází k obsazení zbytku republiky a ke vzniku Protektorátu Čechy a Morava a k vyhlášení Slovenského štátu.

Českoslovenští vojáci bojující v těchto dnech na Podkarpatské Rusi se tak ocitají v mimořádně komplikované situaci. Od odpoledne 15. března brání území nově vzniklého státu Karpatská Ukrajina, zároveň však bojují pod obrovským psychickým tlakem, způsobeným okupací jejich vlasti. Přesto se většina z nich dokáže z bojů stáhnout a vrátit se domů.

Aby bylo možné se v těchto událostech lépe orientovat, je kapitola strukturována následovně:

- 1. část** se věnuje vzniku funkcí a následnému pokusu o puč polovojenské organizace Karpatská Sič, který chronologicky celému období předchází.
- 2. část** pojednává o vyhlášení samostatné Karpatské Ukrajiny.
- 3. část**, zaměřená na ústupové boje československé armády, je rozdělena do tří tematických větví:
 - **První větev** rozebírá ozbrojené jednotky účastníci se bojů, jejich početní poměry a představuje velitele obou stran. Obsahuje také popis tří hlavních ústupových tras, jimiž se obránci Podkarpatské Rusi dostávají do bezpečí. V závěru se věnuje konfliktům se sičovci na bojišti, které výrazně přispívaly k celkové chaotičnosti situace.
 - **Druhá větev** přináší denní přehled bojových událostí od 14. do 17. března.
 - **Třetí větev** nabízí detailnější popis vybraných zajímavých událostí.

Je třeba předem zdůraznit, že třetí část neobsahuje rozbor zprávy plk. gšt. Jana Heřmana, ačkoli jde o jeden z nejpodrobnějších a nejlépe dochovaných dokumentů k dané problematice. Tato zpráva mi při studiu tématu velmi pomohla, nicméně její podrobné rozebrání jsem vynechal, protože již byla mnohokrát citována v jiných publikacích. Dávám přednost představení méně známých událostí, které si podle mého názoru zaslouží větší pozornost.

Zároveň chci dodat, že velká část této kapitoly je zpracována díky panu Jindřichu Markovi a jeho knize Válka o červeného medvěda, která je dle mnoha historiků tím nejlepším zdrojem, o který se mohu při zpracovávání tohoto tématu opřít.

5.1. Karpatská Sič

Příběh Karpatské Siče patří k těm nejdivočejším a zároveň nejsmutnějším kapitolám konce Druhé republiky. Celé se to odehrálo během několika málo měsíců na přelomu let 1938 a 1939, kdy se mapa střední Evropy měnila doslova před očima. Vznik této polovojskové organizace nebyl jen nějakým náhodným výstřelkem; byla to přímá reakce na chaos, který nastal po Mnichovské dohodě a vídeňské arbitráži. Podkarpatská Rus se tehdy změnila v autonomní Karpatskou Ukrajinu, vláda se musela narychlo stěhovat z Užhorodu do malého Chustu a místní lidé měli pocit, že se o svou bezpečnost musí postarat sami.⁴⁵

Všechno to začalo už v září 1938 vznikem organizace zvané Ukrajinská národní obrana (UNO). Důvod byl prostý – hranice byly děravé a z Maďarska i Polska tam pronikaly teroristické skupiny, které vyvolávaly zmatek. V listopadu se pak tato domobrana v Chustu oficiálně přejmenovala na Organizaci národní obrany – Karpatská Sič. Název měl znít hrdě a odkazovat na kozáckou tradici, navíc to posvětila i tehdejší autonomní vláda Augustina Vološina.⁴⁶

Zajímavé je, jak se Sič vyvíjela uvnitř. I když v čele stál místní rodák Dmytro Klempuš, kterého lidé respektovali, skutečnou hybnou silou se postupně stávali jiní lidé. Byli to členové Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN), kteří na Podkarpatsko utíkali přes hory z Polska, kde byli pronásledováni. Lidé jako Mychajlo Kolodzinskyj nebo Zenon Kossak nebyli žádní amatéři, ale ostřílení revolucionáři. Pro ně nebyla Karpatská Sič jen nějakou stráží k hlídání skladů. Viděli v ní zárodek budoucí velké ukrajinské armády a v Podkarpatsku první svobodné území, odkud se začne sjednocovat celá Ukrajina. To samozřejmě vedlo k radikalizaci – z původní domobrany se stávala politická síla, která pořádala masové sjezdy a budovala struktury po celé zemi, včetně ženských oddílů, které se staraly o zdravotnictví a spojení.⁴⁷

Největší paradox Siče spočíval v tom, že si „hrála“ na armádu, ale neměla, čím střílet. Českoslovenští generálové, zejména velitel Lev Prchala, jim (celkem pochopitelně) nevěřili. Viděli v nich nestabilní element, který může kdykoliv obrátit zbraně proti státu, a tak jim

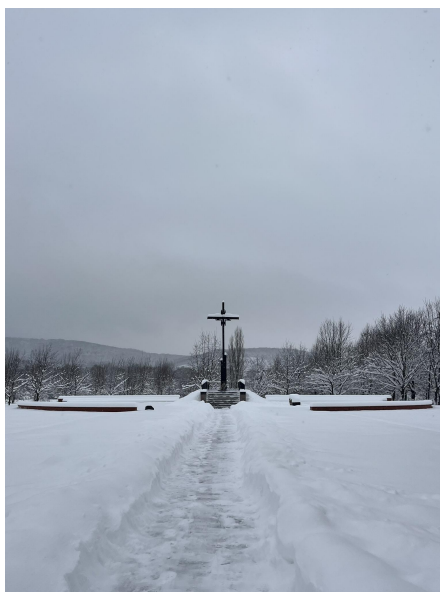
⁴⁵ MARKUS, Vasyl. Carpathian Sich [online]. Internet Encyclopedia of Ukraine, 1984 [cit. 2025-11-16]. Dostupné z: <https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CC%5CA%5CCarpathianSich.htm>

⁴⁶ Tamtéž

⁴⁷ MARKUS, Vasyl. Carpathian Sich [online]. Internet Encyclopedia of Ukraine, 1984 [cit. 2025-11-16]. Dostupné z: <https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CC%5CA%5CCarpathianSich.htm>

odmítali vydat vybavení z vojenských skladů. Sičovci tak byli v absurdní situaci: měli uniformy, měli velení, měli odhodlání, ale v rukou často jen to, co se jim podařilo propašovat nebo koupit za peníze ze sbírek od krajanů z Ameriky.⁴⁸

Toto napětí nakonec prasklo v ten nejhorší možný moment. V noci ze 13. na 14. března 1939, těsně před zánikem Československa, se sičovci v Chustu pokusili o ozbrojený puč a chtěli se zmocnit zbraní silou. Dnes už víme, že je k tomu zřejmě postrčila německá rozvědka, která potřebovala záminku k rozbití republiky (tomuto pokusu o puč se budeme věnovat o pár odstavců níže). Když pak 15. března 1939 vyhlásila Karpatská Ukrajina nezávislost, stala se Karpatská Sič její oficiální armádou. Byla to ale sebevražedná mise. Proti maďarským tankům a dělům stáli často jen studenti a dobrovolníci s lehkými puškami. Přesto se nevzdali bez boje. K největšímu střetu došlo na Krásném poli u Chustu. Byla to bitva předem prohraná, spíše masakr než válka, kde padlo kolem 230 sičovců (viz Obr. 2).⁴⁹

Obrázek 2: Památník na Krásném poli v lednu 2026 (Foto: autor)

Konec sičovců byl krutý. Maďaři je nebrali jako vojáky, ale jako teroristy, takže zajatce často stříleli na místě. Ti, kteří utekli k polským hranicím, dopadli ještě hůř – polští pohraničníci je vraceli zpět nebo je rovnou likvidovali. Z historického pohledu je Karpatská

⁴⁸ MAREK, *Válka o červeného medvěda...*

⁴⁹ PLACHÝ, Jiří. Tragické březnové dny roku 1939 na Podkarpatské Rusi [online]. Praha: Vojenský historický ústav, 13. 3. 2014 [cit. 2025-12-23]. Dostupné z: <https://www.vhu.cz/tragicke-breznove-dny-roku-1939-na-podkarpatske-rusi/>

Sič fascinující ukázkou odhodlání a naivity zároveň. Pro Ukrajince jsou to hrdinové, kteří se jako první v Evropě postavili se zbraní v ruce spojencům Hitlera, pro tehdejší Československo to byl "nůž do zad". Pravda je, jako obvykle, někde uprostřed.⁵⁰

5.1.1. Pokus Sičovců o puč

V noci z 13. na 14. března zahájil tzv. generální štáb Karpatské Siče, vedený Romanem Šuchevyčem, ozbrojené povstání proti autonomní vládě Augustina Vološina i proti československým vojenským jednotkám v Chustu. Sičovci ukradli zbraně z místní četnické stanice a podařilo se jim na čas zablokovat budovu vlády, policejní stanici, poštu i železniční nádraží. Neúspěšně se však pokusili dobýt kasárna I. praporu 45. pěšího pluku.⁵¹

Sičovci sídlili v kavárně Koruna (viz Obr. 3 a 4), v Obecním domě v Chustu a v Rosenbergově domě na náměstí. Všechna tato místa byla následně dobývána československými vojáky. Dvě družstva finanční stráže z Bočkova a Apše donutily 40 sičovců v kavárně Koruna se vzdát.⁵²

Na potlačení povstání zasáhli vojáci I. praporu 45. československého pluku, z nichž většinu tvořili Rusíni. V bojích v ulicích Chustu použili protitanková děla ráže 37mm a obrněné automobily typu OA vzor 1930. Přibližně dvacet povstalců se vzdalo, zatímco zbytek se opevnil v hotelu na náměstí. Celkem bylo zajato 51 sičovců, z toho jen čtyři byli místní Rusíni. Hlavními organizátory povstání však byly německé tajné služby, které se snažily vytvořit důkaz o „neudržitelné“ situaci v oblasti.⁵³

V Chustu bylo nakonec nalezeno 11 mrtvých a 30 zraněných povstalců. Československá armáda při potlačení vzpoury ztratila pět vojáků a devět dalších bylo zraněno. Armádní generál Lev Prchala poté do Prahy hlásil, že povstání sičovců v Chustu i na několika dalších místech (např. v Toruni a Volovém) bylo zcela potlačeno. Konkrétně v Toruni sičovci přepadli finanční stráž i četnictvo. Četníky odvedli na faru a tam je věznili.⁵⁴

Zároveň dne 13. března si Hitler pozval Josefa Tisa do Berlína, kde mu dal jasně najevo, že Slovensko musí neprodleně vyhlásit nezávislost a připojit se v zahraničně politické orientaci

⁵⁰ RYCHLÍK a RYCHLÍKOVÁ, *Podkarpatská Rus v dějinách Československa...*

⁵¹ ŘEPA Tomáš, *Podkarpatská Rus 1939 – vyhlášení Karpatské Ukrajiny*, in: SYRNÝ Marek (ed.), *1939 Rok zlomu*, Banská Bystrica 2019, s. 179–189.

⁵² ŘEPA, *Podkarpatská Rus 1939...*

⁵³ ŘEPA, *Podkarpatská Rus 1939...*

⁵⁴ LÁŠEK, *Jednotka určení SOS III. díl...*

k Třetí říši, jinak Německo umožní Maďarsku obsadit jeho území. Likvidace Československa a konkrétně slovenské území mělo pro Hitlera velký význam v jeho expanzivní politice, protože umožnilo zaútočit na Polsko i z jihu. Slovensko tedy od odpoledne 14. března vyhlásilo samostatnost a stalo satelitním státem Třetí říše. Jasným důkazem bylo uzavření tzv. ochranné smlouvy, podepsané také v březnu 1939, v níž se Bratislava zavázala provádět zahraniční politiku v úzké shodě s Německem. Berlín také kontroloval důležité slovenské podniky. Vyhlášení slovenské nezávislosti vedlo k destabilizaci celého regionu. V momentě, kdy Maďarsko zjistilo, že Německo nebude bránit jeho expanzi, zahájily maďarské jednotky okupaci nově vyhlášené samostatné Karpatské Ukrajiny.⁵⁵

Фото 30-х років XX ст. м.Хуст.
Ресторан –готель «KORUNA»

Obrázek 3: Hotel Koruna ve 30. letech 20.stol.
(Foto: autor)

Obrázek 4: Hotel Koruna v lednu 2026 (Foto: autor)

⁵⁵ SHANDOR, *Podkarpatská Rus...*

5.2. Vyhlášení samostatné Karpatské Ukrajiny

Održením od Českých zemí se Podkarpatská Rus ocitla v bezvýchodné situaci. Proto ještě téhož dne odpoledne A. Vološin v telefonickém rozhovoru sdělil prezidentu E. Háchovi, že v dané situaci vidí jedinou možnost ve vyhlášení nezávislosti Karpatské Ukrajiny. Na závěr jejich posledního hovoru poděkoval Vološin všem Čechům za dvacetiletou spolupráci. Téhož dne ve 20:00 hodin vyhlásil nezávislost Karpatské Ukrajiny a oznámil vznik nové vlády v tomto složení: A. Vološin – předseda vlády, J. Révay – ministr zahraničních věcí, J. Perevuznyk – ministr vnitra, Š. Kločurak – ministr hospodářství, J. Braščajko – ministr dopravy a spojů, a M. Dolinaj – ministr zdravotnictví a sociální péče.⁵⁶

Premiér Vološin následně požádal německou vládu o převzetí protektorátu nad Karpatskou Ukrajinou a žádal uznání její samostatnosti. V Berlíně se o prosazení této žádosti pokoušel také Julian Révay, avšak žádný z předních představitelů Německa ho nepřijal.⁵⁷

Zároveň s vyhlášením samostatnosti sojm (název parlamentu Karpatské Ukrajiny) ustanovil následující:

- Karpatská Ukrajina je nezávislý stát
- Název státu je Karpatská Ukrajina
- KU je republika, v jejímž čele stojí prezident volený karpatoukrajinským Sojmem
- Oficiálním jazykem je ukrajinština
- Barvy národní vlajky jsou modrá (nahore) a žlutá (dole) (viz Obr. 5)
- Státním znakem je současný národní znak: medvěd v rudém poli nalevo, čtyři modré a tři žluté proužky napravo a dále trojzubec sv. Vladimíra Velikého. Tato část zákona bude řešena speciální doložkou
- Národní hymnou se stává píseň „Šče ně vmerla Ukrajiná”
- Tento zákon vstupuje v platnost okamžitě po zveřejnění⁵⁸

Dnešní pohled na vyhlášení samostatnosti Karpatské Ukrajiny považuje tuto událost za významný mezník na dlouhé cestě ukrajinského národa k vlastní státnosti, a to i přesto, že tato samostatnost nebyla oficiálně uznána a vydržela pouze jeden den.⁵⁹

⁵⁶ SHANDOR, *Podkarpatská Rus...*

⁵⁷ ŘEPA, *Podkarpatská Rus 1939...*

⁵⁸ KOMORNITSKII, Fedor. *Problém budování národního rusínského státu*. Praha, 2025. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií.

⁵⁹ Historie.cs: Podkarpatská Rus [televizní pořad]. Praha: Česká televize, 2007. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/207452801390013/>

Obrázek 5: Vlajka Karpatské Ukrajiny použitá v roce 1939 při vyhlášení samostatnosti. Uložená ve vitrině vlastivědného muzea v Chustu (Foto: autor)

5.3. Popis a časová osa invaze maďarských vojsk a ústupových bojů čs. armády

Vzhledem ke stavu, v jakém se nacházela infrastruktura Podkarpatské Rusi byly v březnu zbývající jednotky poměrně oslabené a rozmístěné po celém území. Bojovaly zde jednotky podřízené velitelství 12. pěší divize. Klíčovou postavou obrany byl velitel 12. divize, brigádní generál Oleg Svátek. Byl to on, kdo v naprostém chaosu a bez spojení s Prahou organizoval vojenský odpor a následný ústup.⁶⁰

Vláda v Praze sice 14. března jmenovala generála Lva Prchalu velitelem vojsk na Podkarpatské Rusi, ten se však již do organizace obrany fakticky nezapojoval a jeho role se omezila spíše na politické řízení evakuace. Gen. Prchala nebyl nijak oblíbenou postavou rusínských vládních představitelů pro jeho velice kladný vztah k Rusku a naopak opovržlivý vztah k rusínskému národu.⁶¹ Nejvíce je zmiňován ve spojitosti s krajně nepromyšleným protiútokem početně slabých československých jednotek proti Maďarům 15. března, který však nebyl proveden. Tato událost demonstuje fakt, že Prchala byl dosazen na tuto pozici

⁶⁰ MAREK, Válka o červeného medvěda...

⁶¹ RYCHLÍK a RYCHLÍKOVÁ, *Podkarpatská Rus v dějinách Československa...*

pouze z politického hlediska, fakticky se řízení nijak neúčastnil a o situaci na bojišti měl pramalé reálné ponětí.⁶²

Hlavní bojové svazky 12. pěší divize se skládaly z pěšího pluku 36, který byl původně dislokovaný v Mukačevu. Jeho části byly rozmístěny v západní a střední části Podkarpatské Rusi. Například dva prapory tohoto pluku pod velením štábního kapitána Bohumíra Maříka se tvrdými boji probily ze Svalavy na západ, na Slovensko.

Dále se jednalo o Pěší pluk 45 „Rumunský“. Tento pluk sídlil v Chustu. Jeho I. prapor se vyznamenal převážně potlačením povstání Sičovců v noci z 13. na 14. března v Chustu.

Je nutno také zmínit dělostřelecký pluk 12 který zabezpečoval dělostřeleckou podporu ustupujícím jednotkám a výrazně se zapříčinil o zdržení maďarských jednotek.⁶³

Ti kdo se v bojích přičinili také velkou mírou a jsou po právu považováni za hrdiny jsou příslušníci Stráže obrany státu (SOS). Tyto jednotky nesly často první a největší nápor na hranicích. Jednotky SOS byly převážně složené z finanční stráže, četnictva a vojáků. Byly rozmístěny na hraniční čáře i v hloubce území. V březnu 1939 bojovaly po boku armády s mimořádným nasazením.⁶⁴

Ačkoliv byly československé síly v těžké nevýhodě, jejich odpor byl překvapivě účinný díky nasazení malého počtu obrněných vozidel. Zprv se jednalo o obrněné automobily OA vz. 30: Rota těchto obrněných vozů se velmi aktivně zapojila do bojů, zejména při potlačení povstání Siče v Chustu a následně při krytí ústupu před Maďary. Zadruhé byly použity také lehké tanky LT vz. 35: Na Podkarpatské Rusi se nacházela rota lehkých tanků (podle některých zdrojů se jednalo o 6-9 strojů). Tyto tanky představovaly pro maďarské jednotky vážný problém a byly nasazeny při obraně Chustu a v bojích na ústupových trasách.⁶⁵

Jak již bylo zmíněno, československé jednotky na Podkarpatské Rusi byly velice oslabené a zdaleka nebyly ve svých plných válečných stavech. V případě armádních složek se většina zdrojů shoduje, že v oblasti bylo přibližně 8 000 až 10 000 vojáků. Příslušníků SOS sloužilo na Podkarpatské Rusi přibližně 2 000 až 3 000. Finanční stráž a četnictvo mělo na tomto území okolo 2 000 mužů. Z toho můžeme vyvodit, že celkově se odhaduje počet všech

⁶² MAREK, *Válka o červeného medvěda...*

⁶³ MAREK, *Válka o červeného medvěda...*

⁶⁴ LÁŠEK, *Jednotka určení SOS III. díl...*

⁶⁵ MAREK, *Válka o červeného medvěda...*

ozbrojených sil na 15 000, maximálně 20 000 mužů. Je však nutné zdůraznit, že byli rozptýleni po celém území a v malých skupinách. Také je nutno dodat, že vzhledem k absenci centrální evidence a chaosu během ústupu se historické prameny v přesných počtech rozcházejí a jedná se pouze o kvalifikované odhady.⁶⁶

Naproti tomu Maďarsko pro invazi vyčlenilo výrazně silnější a lépe organizované uskupení, primárně soustředěné do VIII. armádního sboru. Celková síla maďarských invazních jednotek, které se přímo zapojily do okupace, je historiky odhadována na přibližně 40 000 mužů. Některé zdroje uvádějí až 50 000.⁶⁷

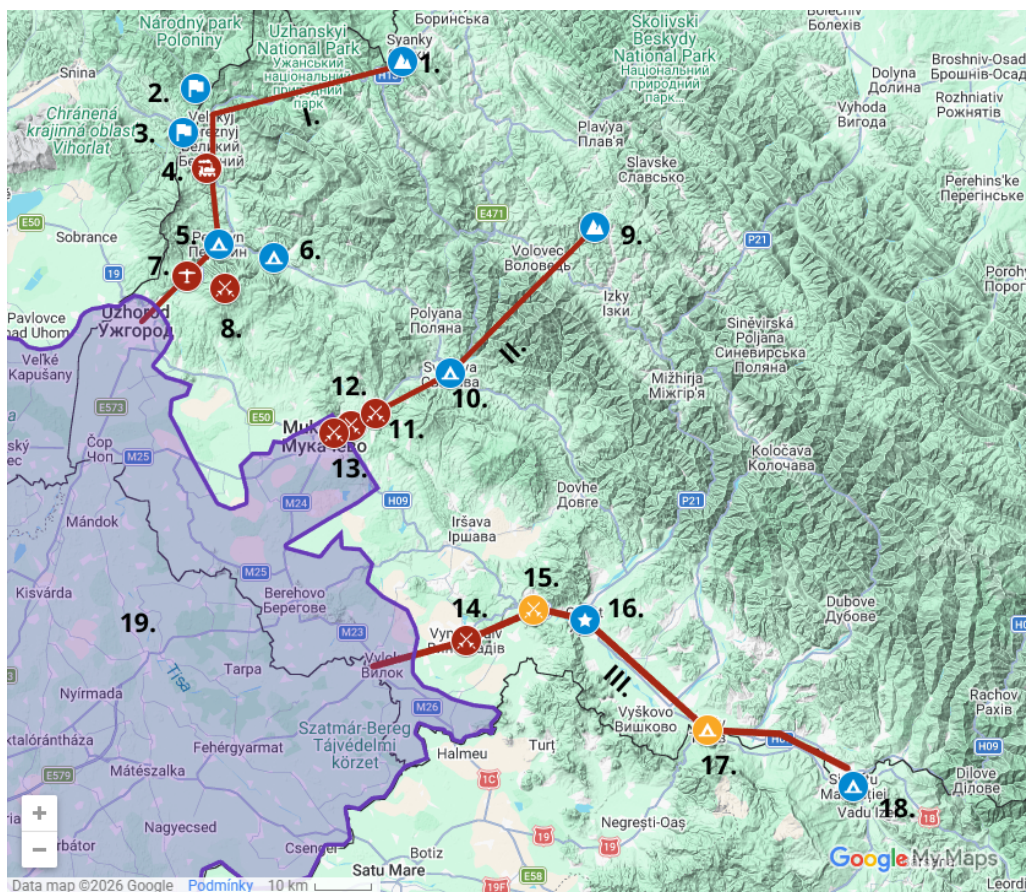
A nesmíme zapomenout zmínit maďarské záškodníky (Szabadcsapatok), kterých bylo okolo 5 000 - 6 000. Tito avšak operovali na území již před maďarskou invazí, jak bylo více do detailu rozebráno v předešlé kapitole.⁶⁸

Následující chronologický přehled vojenských operací a politických událostí byl zpracován primárně na základě publikace Jindřicha Marka *Válka o červeného medvěda*.

⁶⁶ MAREK, *Válka o červeného medvěda...*

⁶⁷ MAREK, *Válka o červeného medvěda...*

⁶⁸ MAREK, *Válka o červeného medvěda...*

Obrázek 6: Mapa klíčových míst, prostorů bojů a směrů maďarských útoků na Podkarpatské Rusi v březnu 1939 (Autor: Vlastní zpracování)

I. severní směr útoku maď. vojsk	9. Skotarský průsmyk
II. střední směr útoku maď. vojsk	10. Svaljava – zde bylo přesunuto provizorní vedení gen. štábu 12. divize z Chustu
III. jižní směr útoku maď. vojsk	11. boje u Činaděva
1. Užocký průsmyk	12. přepadení peážního vaku na nádraží v Kolčinu
2. hraniční obec Ulič	13. boje u kláštera Podmonastýr
3. hraniční obec Ubl'a	14. boje u Sevlúše
4. nájezd maď. obrněného vlaku	15. bitva na Krásném poli
5. Perečín	16. Chust (hl. město Podkarpatské Rusi)
6. Tuří Remety – zde byla zničena těžká technika (viz Příloha 1 obr. 6)	17. Ťačevo
7. sestřelení průzkumného maď. letounu u Kamenice nad Uhem	18. Marmarošská Sihot'
8. boje na Antalovské Polaně	19. Tehdejší území Maďarska

5.3.1. 14. března 1939

V 5 hodin ráno v úterý 14.3.1939 zahajuje maďarská armáda svůj útok na PR přepadením peážního vlaku v Kolčinu. Kolem 10. hodiny dopoledne se vydává hlavní styčný důstojník plk. gšt. Jan Heřman na frontovou linii s pokusem vyjednávat s maďarskými důstojníky, ale jednání je odloženo na večer, jelikož Maďaři stále věří, že se jim podaří dostat na polskou hranici co nejdříve. V průběhu celého dne odráží I. prapor pěšího pluku 36 v Činaděvě úspěšně 3 útoky Maďarů. Okolo 18 hodin zahajují maďarské jednotky také útok u Užhorodu.⁶⁹

Obrázek 7: Nádraží v Kolčinu v lednu 2026 (Foto: autor)

5.3.2. 15. března 1939

Kolem jedné hodiny ranní začíná maď. útok na demarkační čáru u Fančikova s cílem obsadit hlavní město Podkarpatské Rusi Chust. Chvilku po třetí hodině ráno se stahují poslední tři družstva SOS Domanice z úseku u mostu přes kanál Schwemm u Užhorodu. Od brzkého rána ostřeluje maďarské dělostřelectvo obranné postavení československé armády u Onkovců ale čechoslováci útok odráží. Následně výpady československých tanků rozbíjí další maď. výpady. V 8 hodin ráno Čechoslováci zbrkle střílí na maďarské průzkumné letadlo a prozradí tak své pozice, které začnou být bombardovány. V průběhu dopoledne nařizuje škpt. Bedřich Franc ústup vojáků u Onkovců na další obranné postavení a III. prapor pěšího pluku 45 se přesouvá z Volové přes Dohé a Svalavu do Perečina.⁷⁰

⁶⁹ MAREK, *Válka o červeného medvěda....str. 250-254*

⁷⁰ MAREK, *Válka o červeného medvěda....str. 250-254*

Krátce před jedenáctou žádá A.Vološin Prahu, aby souhlasila s tím, že obranou Karpatské Ukrajiny bude pověřený gen. Oleg Svátek. V 11 hodin se I. prapor p. pluku stahuje od Činaděva, protože mu hrozí obklíčení Maďary ze stran. Maďaři konečně obsazují Onokovce. v pravé poledne gen. Svátek se svým štábem odesílá jednotkám rozkazy, které zásadně mění dosavadní strategii. Doposud se československé jednotky snažily bránit území PR, ale od tohoto momentu se budou pokoušet o organizovaný ústup bojem. Krátce po obědě opouští štáb 12. divize Svaljavu a přesouvá se do Perečina a odtamtud na slovenské území. V 15 hodin se československé jednotky stahují od Sevlúše k Chustu.⁷¹

V 9 hodin večer si gen. Prchala pokouší prosadit protiútok početně slabých československých jednotek proti Maďarům. O hodinu později opouští poslední českoslovenští vojáci na základě předchozího vyjednávání plk. gšt. Heřmana Svaljavu, kterou přenechávají Maďarům. Velitelství 12. divize se daří navázat poslední spojení s hlavním městem Chust.⁷²

5.3.3. 16. března 1939

Ve tři hodiny ráno zahajují maď. jednotky dělostřeleckou palbu na obranná postavení československých vojáků u Kamenice nad Uhem. V 5 ráno přichází do Perečina rota SOS Rákošino po vyčerpávajícím pochodu přes Antalovskou polanu, která při svých ústupových bojích způsobila Maďarům velké ztráty. O hodinu později zahajuje 5. dělostřelecká baterie 12. divize palbu na maď. jednotky v údolí řeky Uh. V 9 hodin zahajují Maďaři konečně první útok u Kamenice, ale tento útok se nezdaří, stejně jako následující dva. O půl desáté zahalují československé jednotky organizovaný odchod z Chustu. Pro představu, Chust se nachází cca 100 km od Užhorodu.⁷³

Kolem 11. hodiny zaujímají II. a III. prapor pěšího pluku 36 nová obranná postavení u Perečina. Půl hodiny po poledni vydává velitel pěšího pluku 36 poměrně ukvapený rozkaz k ústupu na další obranná postavení ve 14 hod. Rozkaz se však nedostane ke všem jednotkám, což způsobí jistý chaos v obranném úseku. Ve stejný moment přijíždí první maď. hlídka na polskou hranici u stanice Beskid. V 16:30 vstupuje maď. armáda do Chustu. Následně v 17 hodin ustupují poslední jednotky východního obranného úseku 12. divize

⁷¹ MAREK, *Válka o červeného medvěda...str. 250-254*

⁷² MAREK, *Válka o červeného medvěda...str. 250-254*

⁷³ MAREK, *Válka o červeného medvěda...str. 250-254*

v Ťačevě do Rumunska. Během noci ještě překračují tuto hranici malé skupinky popř. jednotlivci vojáků a příslušníků SOS ze vzdálenějších úseků.⁷⁴

5.3.4. 17. března 1939

V 9 hodin ráno vstupují první maď. jednotky do Perečina. V 10 hodin se daří dělostřelecké baterii por. Viléma Svobody zastavit příjíždějící maď. obrněný vlak a donutit jej k ústupu. Ve 13 hodin ustupují poslední československé jednotky z Velkého Berezného na Slovensko.⁷⁵

Poslední jednotka ustupující z území Podkarpatské Rusi je 10. rota pěšího pluku pod vedením por. Karla Staňka, která ustoupila definitivně na Slovensko do obce Ulič v 1 hodinu a 30 minut ráno následujícího dne.⁷⁶

5.4.Podrobný popis vybraných událostí

5.4.1. Potlačení povstání Karpatské Siče

Vraťme se nyní k pokusu o ozbrojený převrat Karpatské Siče, jehož širší souvislosti byly nastíněny výše. Konkrétní a velmi detailní vhled do chaotické reality těchto bojů nám totiž nabízí hlášení podplukovníka Václavka (velitele Pěšího pluku 45). Ten situaci monitoroval přímo v terénu a jeho zpráva odhaluje zákulisí eskalace z noci na 14. března.⁷⁷

Václavek potvrzuje, že k vyzbrojení Sičovců došlo sice se souhlasem premiéra Vološina, avšak zcela za zády armádního velení v čele s generálem Lvem Prchalou. Konkrétně byly povstalcům vydány zbraně z chustských četnických skladů. Následné ranní útoky na četnictvo a jednotky SOS tak vedly k Prchalovu nekompromisnímu rozkazu povstalce násilně odzbrojit. Václavek ve své zprávě upozorňuje na proradnost povstalců během vyjednávání po dobytí kasáren – ačkoliv Sičovci tvrdili, že odevzdávají výzbroj, ve skutečnosti odevzdali jen část a zbytek si ponechali pro další výpady.⁷⁸

Zpráva dále dokumentuje nebezpečnou anarchii, která provázela následnou evakuaci směrem na Ťačevo a do Rumunska. Ilustruje to incident z 15. března, kdy Sičovci přepadli

⁷⁴ MAREK, *Válka o červeného medvěda...str. 250-254*

⁷⁵ MAREK, *Válka o červeného medvěda...str. 250-254*

⁷⁶ MAREK, *Válka o červeného medvěda...str. 216-226*

⁷⁷ MAREK, *Válka o červeného medvěda...str. 216-226*

⁷⁸ MAREK, *Válka o červeného medvěda...str. 216-226*

jeden z prvních transportů. Jeho velitel, škpt. děl. Krček, byl internován v budově soudu a povstalci se na něm násilím domáhali vydání vojenských vozidel a zbraní.⁷⁹

Absurditu situace, kdy se v regionu zhroutila jakákoliv autorita, pak dokresluje incident s plukovníkem Jefremovem, novým ministrem obrany Karpatské Ukrajiny. Ten se uprostřed bojů dostavil na velitelství s žádostí o vydání zbraní a zdravotnického materiálu pro své jednotky. I přesto, že byl konfrontován s faktem, že jeho vlastní lidé (Sič) právě přepadávají armádní kolony, svou žádost o několik hodin později zopakoval. Celou „vyjednávací“ frašku ukončil až rázný zásah škpt. Sembdnera, který ministra vykázal s kategorickým odmítnutím jakékoliv podpory.⁸⁰

5.4.2.Průběh obranných operací v prostoru Malý a Velký Berezny

Podle shodných výpovědí škpt. Maříka a pplk. Kopala se v prostoru Kamenice nad Uhem objevil nepřátelský průzkumný letoun, který následně zaútočil na československé jednotky palbou z kulometů. Obráncům se podařilo stroj zasáhnout a ten se zřítil na maďarské území.⁸¹

Později se objevil další letoun, který však letěl příliš vysoko mimo účinný dostřel. Obránci na něj přesto zahájili palbu, čímž však nechtěně demaskovali svá postavení.

I tento fakt patrně přispěl k následnému zhoršení situace, kdy se nad oblastí objevilo šest dalších letadel, které shodily bomby na obce Malý a Velký Berezny. Útok sice nezasáhl obranná postavení armády, ale způsobil značné škody ve městech a donutil civilisty hledat úkryt ve sklepech a lesích. Krátce poté zahájila maďarská pěchota pozemní útok, načež byl vydán rozkaz k definitivnímu ústupu jednotky na Slovensko.⁸²

V téže oblasti se však obráncům podařil i taktický úspěch. Oddílům pod vedením poručíků Svobody a Vančaty se podařilo odvrátit útok maďarského obrněného vlaku. Ten zastavil v zatáčce před Malým Berezným, ale díky rychlé reakci dělostřelců byl po chvíli donucen k ústupu. Od té doby se již vlak v boji neobjevil.⁸³

⁷⁹ MAREK, *Válka o červeného medvěda...*

⁸⁰ POP, *Dějiny Podkarpatské Rusi...*

⁸¹ MAREK, *Válka o červeného medvěda...str. 177-179*

⁸² MAREK, *Válka o červeného medvěda...str. 177-179*

⁸³ MAREK, *Válka o červeného medvěda...str. 177-179*

5.4.3. Boje u Mukačeva a ústup na Svaljavu

Činnost III. roty SOS Kolčino v kritických hodinách 14. března podrobně zachycuje zpráva jejího velitele, inspektora finanční stráže Petlacha. V časných ranních hodinách se jednotlivé čety rozmístěné v okolních obcích vzájemně telefonicky informovaly o začínajícím maďarském útoku. Situace se zkomplikovala v momentě, kdy velitelství v Kolčinu ztratilo spojení s četou SOS v Podhořanech.⁸⁴

Ve snaze obnovit kontakt byla do Podhořan vyslána spojka na jízdním kole. Dle svědectví místního obyvatele však tento voják do cíle nedorazil a byl zajat u železniční stanice Kolčino. Právě tento dopravní uzel se stal jedním z prvních cílů invaze, když zde maďarské jednotky přepadly peážní vlak. Obsazení klíčových bodů potvrdila i následně vyslaná motocyklová spojka, která po návratu hlásila, že kolčinské nádraží i silnice na Činaděvo jsou již v rukou nepřítele. Rota proto zahájila ústup náhradní trasou směrem na Činaděvo. Během tohoto manévru se československým vojákům podařil cenný úspěch, když zajali velitele maďarské cyklistické roty, kterého následně odvedli do Činaděva (viz Příloha 1 obr. 3).⁸⁵

Specifický průběh měl střet v oblasti Podmonastýru u Mukačeva, o kterém informoval ve své zprávě škpt. Bohumil Mařík a také velitel vrchní respicient SOS Podmonastýr Dostálek. Obranu zde zajišťovali příslušníci SOS a četnictva z Podhořan, k nimž se připojili i místní ozbrojení mniši. Ačkoliv obránci čelili mnohonásobné přesile a opakovaným vlnám maďarských útoků, dokázali pozice držet několik hodin. K ústupu je donutila až dělostřelecká palba a hrozící kompletní obklíčení. Celá skupina se z obklíčení úspěšně probíla do bezpečí beze ztrát na životech. Spolu s jednotkou se stáhli i mniši, kteří se obávali represí ze strany maďarských vojsk.⁸⁶

⁸⁴ LÁŠEK, *Jednotka určení SOS III. díl...*

⁸⁵ MAREK, *Válka o červeného medvěda...*

⁸⁶ MAREK, *Válka o červeného medvěda... str.133-138*

Obrázek 8: Klášter Podmonastýr v lednu 2026 (Foto: autor)

Zpráva škpt. Maříka detailně zachycuje situaci ze 14. března, kdy československé jednotky čelily masivnímu náporu maďarských sil u Činaděva. Obráncům se dařilo dlouhou dobu držet střed obranné linie a podnikat výpady, avšak sílící tlak na křídlech je nakonec donutil k zahájení organizovaného ústupu směrem na Svaljavu. V souvislosti s těmito boji je zmiňována i patrně první válečná kořist získaná československými vojáky v tomto konfliktu. Jednotce se podařilo ukořistit maďarskou velkorážní protitankovou pušku ráže 20 mm o hmotnosti 40 kg.

Škpt. Mařík ve svém hlášení dále podrobuje ostré kritice rozkaz obdrženy 15. března od generála Prchaly (jehož roli jsme se věnovali v úvodu kapitoly), který nařizoval provést protiútok a obsadit soutěsku u města Beregvár (dnešní Karpaty). Tento pokus označuje Mařík za marný a takticky chybný, a to především vzhledem k drtivé převaze nepřítele. Zatímco na československé straně byly k dispozici pouze dva prapory, maďarské útočné uskupení tvořily dva pěší prapory posílené praporem cyklistů, celým jezdeckým plukem a jednotkami útočné vozby. Vzhledem k této disproporcii sil by ofenzivní akce znamenala zbytečné riziko těžkých ztrát bez reálné šance na úspěch.⁸⁷

⁸⁷ MAREK, *Válka o červeného medvěda....str. 133-138*

5.4.4. Obranné boje v prostoru Sevluš

Cenné svědectví o intenzitě bojů a improvizaci československých jednotek přináší Dodatečný válečný deník II. praporu pěšího pluku 45 (Rumunského), sepsaný velitelem praporu majorem Krčem. Dokument popisuje těžké obranné boje proti maďarské přesile v prostoru obcí Trstník, Fančíkovo a Ardovec.⁸⁸

Při ústupu 6. a 7. roty, podporované družstvy SOS, došlo k tragickému incidentu, při němž byl zásahem minometného granátu zničen jeden z nasazených tanků. Tento stroj nebyl standardní součástí výzbroje pluku; jednalo se o jeden ze dvou tanků typu LT vz. 35, které se právě vracely z testování v SSSR a byly po vypuknutí bojů narychlo rekvírovány rotou obrněných automobilů v Sevluš. Zničení tanku si vyžádalo životy tří vojáků a také jedné civilní osoby – montéra Škodových závodů Antonína Seidlera. Ten tank původně doprovázel pouze jako technický dozor, avšak vzhledem ke kritické situaci se ujal jeho řízení v boji, což se mu stalo osudným.⁸⁹

5.4.5. Definitivní ústup a evakuace vojsk

V závěru této kapitoly je nutné podrobněji analyzovat proces stažení československých vojáků zpět do vlasti. Tento ústup byl realizován třemi hlavními směry: přes Polsko, Slovensko a Rumunsko.

Evakuace přes slovenské území probíhala především přes hraniční obec Ubl'a (viz Příloha 1 obr. 11), ale také přes obec Ulič. Odtud vojáci směřovali přes Humenné (viz Příloha 1 obr. 16) a Vranov nad Topľou do Prešova, kde byli nuceni odevzdat výzbroj, případně se museli podrobit osobním prohlídkám ze strany příslušníků Hlinkovy gardy, a následně nastoupili do transportů směrem do Protektorátu.⁹⁰

Ústup přes rumunské území měl odlišný průběh. Vojenská technika a výzbroj byly zanechány rumunské armádě, případně došlo k jejich rozkradení příslušníky Karpatské Siče. Samotný návrat vojáků pak probíhal železničním transportem přes Jugoslávii. Cenné svědectví o této trase podává zpráva velitele III. dělostřeleckého oddílu 12. pluku, podplukovníka Konstantina Kapnina. Ten detailně popisuje cestu vlakem přes Jugoslávii až do Mariboru, kde došlo k přestupu na vlak Říšských drah. Transport následně pokračoval do

⁸⁸ MAREK, *Válka o červeného medvěda...str. 213-216*

⁸⁹ MAREK, *Válka o červeného medvěda...str. 213-216*

⁹⁰ MAREK, *Válka o červeného medvěda...*

Vídňe. Zde došlo k situaci, která s ohledem na tehdejší politickou realitu působí až bizarním dojmem. Na jižním nádraží československé vojáky přivítal Německý červený kříž za doprovodu hudby příslušníků SA.⁹¹

Podobně popisuje ústup ve své zprávě i podplukovník Václavek, velitel pěšího pluku 45 „Rumunského“. S pplk. Kapninem se shoduje zejména v popisu vřelého přijetí a pohostinnosti jugoslávských občanů, konkrétně ve městě Subotica. Cesta jeho jednotky se lišila pouze vyšším počtem přestupů, kvůli čemuž dorazila do Vídně a následně do Brna s přibližně čtyřhodinovým zpožděním oproti oddílu pplk. Kapnina.⁹²

Specifický osud potkal jednotky, které zůstaly izolovány v oblasti Volovce a Jasiňi. Tyto skupiny ustupovaly podél železničních tratí směrem na sever do Polska. Ihned po překročení hranic byly odzbrojeny příslušníky polského sboru ochrany pohraničí KOP (*Korpus Ochrony Pogranicza*) a internovány ve sběrných táborech ve Stanisławówě nebo ve Stryji. Později byli tito vojáci soustředěni do internace v Krakově.⁹³

6.VÝVOJ NA ÚZEMÍ PODKARPATSKÉ RUSI OD 2. SV. VÁLKY AŽ PO SOUČASNOST

6.1. Politický zlom a anexe (1944–1945)

Příchod Rudé armády na území Podkarpatské Rusi v říjnu 1944 nepředstavoval pouhé osvobození od maďarské okupace, ale stal se počátkem cíleného a násilného procesu odtržení této části předmnichovského Československa. Ačkoliv prezident Edvard Beneš a exilová vláda v Londýně předpokládali obnovu republiky v předmnichovských hranicích. Obnova byla garantována československo-sovětskou smlouvou z ledna 1943 podepsanou E. Benešem a J. Stalinem. Avšak sovětské vedení mělo jiné strategické plány. Ihned po přechodu fronty začaly orgány NKVD a vojenské kontrarozvědky SMERŠ s „čistkami“ a zatýkáním předválečných činitelů. Československá vládní delegace v čele s ministrem Františkem Němcem, která dorazila do Chustu, byla fakticky izolována a zbavena možnosti vykonávat reálnou správu. Sovětské velitelství naproti tomu aktivně podporovalo vznik

⁹¹ MAREK, *Válka o červeného medvěda...str.* 226-233

⁹² MAREK, *Válka o červeného medvěda...str.* 226-233

⁹³ MAREK, *Válka o červeného medvěda...*

komunisty ovládaných národních výborů, které měly jediný cíl: vyvolat dojem spontánního hnutí za připojení k SSSR.⁹⁴

Vyvrcholením této kampaně se stal sjezd národních výborů v Mukačevu dne 26. listopadu 1944, kde byl přijat tzv. Manifest o opětovném sjednocení Zakarpatské Ukrajiny se sovětskou Ukrajinou. Tento akt byl prezentován jako projev „svobodné vůle lidu“, ve skutečnosti však šlo o pečlivě režírované divadlo pod dohledem sovětských tajných služeb. Československá vláda, tváří v tvář vojenské realitě a tlaku Moskvy, neměla jinou možnost než ustoupit. Celý proces byl formálně završen Smlouvou mezi ČSR a SSSR o Zakarpatské Ukrajině podepsanou 29. června 1945, čímž republika definitivně ztratila své nejvýchodnější území.⁹⁵

6.2. Sovětizace, represe a kolektivizace (1946–1989)

Po formálním začlenění do Ukrajinské SSR v lednu 1946 nastalo období tvrdé sovětizace, které zasáhlo všechny sféry života společnosti. Jedním z nejdrastičtějších zásahů byla likvidace řeckokatolické církve, která byla vnímána jako ideologický nepřítel loajální Vatikánu a jako nositelka specifické rusínské identity. Symbolem odporu se stal mukačevský biskup Theodor Romža, který byl v roce 1947 zavražděn agenty NKVD (naranžovaná autonehoda a následná otrava v nemocnici). V roce 1949 byla Užhorodská unie formálně zrušena a majetek církve byl předán pravoslavné církvi moskevského patriarchátu. Duchovní, kteří odmítli konverzi, byli masově deportováni do gulagů.⁹⁶

Užhorodská unie byla významná církevní dohoda z roku 1646, skrze kterou pravoslavní duchovní na území dnešního východního Slovenska a Zakarpatské Ukrajiny přijali sjednocení s Římem pod podmínkou zachování svých východních tradic. Tento historický krok vedl k formálnímu vzniku řeckokatolické církve v regionu a zajistil tamním kněžím rovnoprávné společenské postavení s římskými katolíky.⁹⁷

Po formálním začlenění do Ukrajinské SSR musela Podkarpatská Rus přijmout sovětský politický model, který zahrnoval systém jedné politické strany a zavedení neefektivního systému hospodářství – kolektivizaci. Sovětská moc cíleně potlačovala rusínskou národnost,

⁹⁴ RYCHLÍK a RYCHLÍKOVÁ, *Podkarpatská Rus v dějinách Československa...*

⁹⁵ RYCHLÍK a RYCHLÍKOVÁ, *Podkarpatská Rus v dějinách Československa...*

⁹⁶ KŘÍŽOVÁ, Marianna. Teodor Romža: Umřít za Krista znamená věčně žít. *Podkarpatská Rus*. 2011, roč. 21, č. 1

⁹⁷ APOŠTOLSKÝ EXARCHÁT ŘECKOKATOLICKÉ CÍRKVE V ČR. Historie exarchátu [online]. Praha: Apoštolský exarchát v ČR, © 2021 [cit. 2025-01-18]. Dostupné z: <https://www.exarchat.cz/historie-exarchatu/>

což lze označit termíny etnocida a lingvocida. V osobních dokladech byla Rusínům automaticky zapisována národnost „Ukrajinec“ a původní rusínské školy byly zrušeny a nahrazeny školami s ukrajinským vyučovacím jazykem. Do těchto škol byli následně masově dosazováni učitelé z východní Ukrajiny a Ruska, aby nahradili místní inteligenci. Jakékoliv projevy rusínské identity byly potlačovány a etnonym „Rusín“ bylo prohlášeno za zastaralou formu ukrajinské příslušnosti.

Situace se začala měnit až po pádu totalitního systému v roce 1989, kdy se Podkarpátští Rusíni začali znovu domáhat svých etnických práv. Ačkoliv po roce 1991 vznikl nový ukrajinský stát, který odsoudil stalinský totalitarismus, v národnostní politice vůči Rusínům fakticky pokračoval v sovětské praxi a nadále je odmítal uznat jako samostatný národ.⁹⁸

6.3. Rozpad SSSR a nenaplněné referendum (1991)

Klíčovým mezníkem moderních dějin se stal rozpad Sovětského svazu. V roce 1991 proběhlo referendum, ve kterém se obyvatelé vyslovili pro nezávislost Ukrajiny. Specifikem tohoto regionu však bylo souběžné hlasování o speciálním statusu území. Pro obnovení autonomního statutu Podkarpatské Rusi v rámci Ukrajiny se vyslovilo 78 % hlasujících. Tento silný mandát pro samosprávu však centrální vláda v Kyjevě ignorovala. Autonomistické procesy byly následně legislativně zablokovány novou ústavou z roku 1996, která definuje Ukrajinu jako unitární stát, čímž byla vůle obyvatel regionu po samosprávě na dlouhá léta odmítnuta.⁹⁹

6.4. Současný vývoj: Válka a ekonomická transformace (2014–současnost)

Po roce 2014 a zejména po začátku plnohodnotné ruské invaze v únoru 2022 se Zakarpatská oblast stala jedním z klíčových týlových regionů Ukrajiny. Díky své poloze u hranic se čtyřmi státy EU a NATO (Polsko, Slovensko, Maďarsko, Rumunsko) a absenci přímých pozemních bojů se stala útočištěm pro stovky tisíc vnitřně vysídlených osob (IDPs – Internally displaced persons). Podle dat Mezinárodní organizace pro migraci (IOM – International organization for migration) hostila oblast v roce 2023 desítky tisíc

⁹⁸ PAĎAK, Valerij. *Odstúpenie Podkarpatskej Rusi Sovietskemu zväzu v roku 1945 ako tragédia národnostnej menšiny podkarpatských Rusínov, ktorá trvá dodnes* [online]. Subcarpathia.cz [cit. 2025-12-30]. Dostupné z: <https://subcarpathia.cz/historie-podkarpatske-rusi/215-odstupenie-podkarpatskej-rusi-sovietskemu-zvaezu>

⁹⁹ PAĎAK, *Odstúpenie Podkarpatskej Rusi...*

registrovaných uprchlíků, což vytvořilo enormní tlak na sociální infrastrukturu, ale zároveň přineslo regionu nový lidský kapitál a pracovní sílu.¹⁰⁰

Válka paradoxně urychlila ekonomickou transformaci regionu. V rámci vládních programů došlo k relokační strategických podniků z východní a jižní Ukrajiny do bezpečnějšího Zakarpátí. Významným fenoménem je vznik IT klastru (Zakarpattia IT Cluster), kam se přesunulo přes 100 technologických firem a tisíce IT specialistů z Charkova, Kyjeva a Dnipra. Studie ukazují, že region, dříve závislý primárně na zemědělství a remitencích od pracovních migrantů v zahraničí, se stává novým centrem lehkého průmyslu a technologií. Tato změna však přináší i výzvy v podobě růstu cen bydlení a tlaku na místní služby.¹⁰¹

7. DISKUZE

Hlavním cílem této práce bylo nejen zmapovat vojenské operace na Podkarpatské Rusi v letech 1938–1939, ale především propojit historická fakta s reálným obrazem krajiny, kde se tyto boje odehrávaly. Při zpracování tématu jsem narazil na několik zajímavých aspektů, které stojí za hlubší rozbor a konfrontaci s dosavadní literaturou.

Zásadním poznatkem, který vyplynul z mého studia i terénního výzkumu, je propastný rozdíl mezi politickým vedením obrany a realitou v první linii. Zatímco politická rozhodnutí, reprezentovaná například osobou generála Lva Prchaly, byla často chaotická, odtržená od reality nebo přímo kontraproduktivní (jak dokládá nerealizovaný rozkaz k protiútoků z 15. března), samotné bojové nasazení jednotek SOS a armády vykazovalo vysokou míru organizovanosti a morálky. Mé zjištění koresponduje se závěry Jindřicha Marka, který ve své monografii *Válka o červeného medvěda* popisuje hrdinství řadových vojáků. Má práce tento pohled doplňuje o prostorový kontext. Díky vytvoření mapy střetů se záškodníky a lokalizaci klíčových bodů obrany se ukazuje, že československá aktivita nebyla jen pasivním čekáním, ale zahrnovala aktivní potlačování diverzních skupin a obranu strategických uzlů.

Významným přínosem mé práce je konfrontace dostupných archivních pramenů se současným stavem lokalit. Během expedice na Podkarpatskou Rus se potvrdilo, že reliéf

¹⁰⁰ INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION (IOM). *Mapping the Situation and Needs of Displaced People in Zakarpatska Oblast* [online]. IOM Ukraine, 2023 [cit. 2025-12-30]. Dostupné z: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-mapping-situation-and-needs-displaced-people-zakarpatska-oblast>

¹⁰¹ IT CLUSTER TRANSCARPATIA. *Relocation to Transcarpathia during the war* [online]. IT Cluster Transcarpathia, 23. 6. 2022 [cit. 2025-12-30]. Dostupné z: <https://itct.com.ua/en/news/economicforum>

krajiny hrál v obraně klíčovou roli, což z pouhého studia textů není vždy patrné. I když jsem z důvodu složitosti nezpracovával podrobnou mapu ústupových tras ale pouze vybraných střetů, vizuální průzkum terénu v místech, kudy vojska ustupovala (např. směrem na Slovensko), jasně ukázal, jak náročné podmínky museli vojáci a civilisté zvládnout.

Za jeden z nejcennějších výstupů svého bádání považuji získání a analýzu mapy postupu maďarské armády z Vlastivědného muzea v Chustu. Tento dokument, který není v běžné české literatuře publikován, mi umožnil přesněji rekonstruovat dynamiku maďarské invaze a porovnat ji s československými hlášeními o obraně. Ukazuje se, že maďarský postup byl sice masivní, ale v klíčových bodech, které jsem v práci identifikoval a zanesl do vlastní mapy důležitých bodů (např. u Sevlúše či Gorondy), narážel na tvrdý odpor.

V diskuzi je nutné zmínit i fenomén „zapomnění“. Ačkoliv byla Podkarpatská Rus součástí našeho státu přes dvacet let, povědomí o těchto bojích je v české společnosti minimální. Má práce se snaží tento dluh splatit vizualizací událostí. Domnívám se, že právě absence kvalitních vizuálních podkladů v dosavadní literatuře přispívala k tomu, že si čtenář nedokázal představit rozsah a intenzitu těchto bojů. Nově vytvořené mapy incidentů, které jsou součástí této práce, by mohly sloužit jako základ pro další badatele či pro edukační účely.

Otázkou k další diskuzi zůstává role Karpatské Siče. Z mých zjištění i z dobových hlášení vyplývá, že jejich akce, ač motivované touhou po nezávislosti, v kritických chvílích de facto pomáhaly maďarskému agresorovi tím, že vázaly československé síly v týlu. Tento tragický rozměr konfliktu, kdy se obránci museli bránit na dvou frontách, je jedním z nejsilnějších mement března 1939.

8. ZÁVĚR

Cílem mé středoškolské odborné činnosti bylo komplexně zpracovat téma bojů československých ozbrojených složek na Podkarpatské Rusi v letech 1938–1939, a to s důrazem na vizualizaci vojenských operací a využití poznatků z terénního výzkumu. Mohu konstatovat, že tento cíl se podařilo naplnit.

V teoretické rovině práce zasadila konflikt do širšího historického rámce, od připojení území k ČSR až po dramatické dny rozpadu republiky. Analýza ukázala, že obrana Podkarpatské Rusi nebyla jen izolovanou epizodou, ale přímým důsledkem mnichovské zrady a následné

geopolitické hry velmocí ve střední Evropě. Detailní popis bojů, od potyček s teroristy až po otevřenou válku s maďarskou armádou, prokazuje, že českoslovenští vojáci, četníci a příslušníci finanční stráže splnili svou povinnost s mimořádnou ctí. I v situaci, kdy politické vedení státu kapitulovalo a zbytek republiky byl obsazován nacisty, dokázali tito muži vést organizovaný odpor proti přesile a zajistit evakuaci tisíců osob.

Hlavní přínos práce spatřuji v její praktické části. Podařilo se mi vytvořit vlastní mapy, které přehledně zobrazují lokality střetů se záškodníky a další strategicky důležité body obrany. Tyto mapy, v kombinaci s unikátní mapou získanou v chustském muzeu a vlastní fotodokumentací, poskytují plastický obraz událostí, který v dosavadní literatuře často chyběl. Osobní návštěva míst bojů mi umožnila lépe pochopit taktickou situaci obránců a přenést tuto zkušenost do textu práce.

Příběh obrany Podkarpatské Rusi je příběhem odvahy v beznadějné situaci. Je to kapitola našich dějin, na kterou bychom neměli zapomínat, protože ukazuje, že i v dobách národního ponižování se našli lidé ochotní riskovat životy za obranu státu. Věřím, že tato práce přispěje k oživení paměti na tyto „poslední obránce republiky“ a že vytvořené vizuální materiály pomohou dalším zájemcům o historii lépe se v této složité problematice zorientovat.

9. POUŽITÁ LITERATURA

APOŠTOLSKÝ EXARCHÁT ŘECKOKATOLICKÉ CÍRKVE V ČR. Historie exarchátu [online]. Praha: Apoštolský exarchát v ČR, 2021 [cit. 2025-01-18]. Dostupné z: <https://www.exarchat.cz/historie-exarchatu/>

CHILVER, Guy Edward Farquhar. Dacia. In: Encyclopædia Britannica [online]. 30. 1. 2025 [cit. 2025-10-26]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Dacia>

HAKENBECK, Susanne a BÜNTGEN, Ulf. The role of drought during the Hunnic incursions into central-east Europe in the 4th and 5th c. CE. Journal of Roman Archaeology [online]. 2022, vol. 35, no. 2, s. 876–896 [cit. 2025-10-26]. ISSN 1047-7594. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/s1047759422000332>

Halina Pawłowska. In: Slovník české literatury po roce 1945 [online]. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, [cit. 2024-05-18]. Dostupné z: <https://slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=835>

Historie.cs: Podkarpatská Rus [televizní pořad]. Praha: Česká televize, 2007. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/207452801390013/>

History of Ukraine. In: Encyclopædia Britannica [online]. [cit. 2025-10-30]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/history-of-Ukraine>

INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION (IOM). Mapping the Situation and Needs of Displaced People in Zakarpatska Oblast [online]. IOM Ukraine, 2023 [cit. 2025-12-30]. Dostupné z: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-mapping-situation-and-needs-displaced-people-zakarpatska-oblast>

IT CLUSTER TRANSCARPATHTIA. Relocation to Transcarpathia during the war [online]. IT Cluster Transcarpathia, 23. 6. 2022 [cit. 2025-12-30]. Dostupné z: <https://itct.com.ua/en/news/economicforum>

KÉZAI, Simon, VESZPRÉMY, László a SCHAEER, Frank (ed.). Gesta Hungarorum. Central European medieval texts. Budapest: Central European University Press, 1999. ISBN 963-9116-31-9.

KOMORNITSKII, Fedor. Problém budování národního rusínského státu. Praha, 2025. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií.

KŘÍŽOVÁ, Marianna. Teodor Romža: Umřít za Krista znamená věčně žít. Podkarpatská Rus. 2011, roč. 21, č. 1.

LÁŠEK, Radan. Jednotka určení SOS. Díl 3. Praha: Radan Lášek – Codyprint, 2008. ISBN 978-80-902964-9-7.

MAREK, Jindřich. Válka o červeného medvěda: zapomenutí čeští vojáci na Podkarpatské Rusi v březnu 1939. Cheb: Svět křídel, 2019. ISBN 978-80-7573-050-3.

MARKUS, Vasyi. Carpathian Sich. In: Internet Encyclopedia of Ukraine [online]. 1984 [cit. 2025-11-16]. Dostupné z:

<https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CC%5CA%5CCarpathianSich.htm>

Miklós Horthy. In: Encyclopædia Britannica [online]. [cit. 2025-10-30]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Miklos-Horthy>

PAĐAK, Valerij. Odstúpenie Podkarpatskej Rusi Sovietskemu zväzu v roku 1945 ako tragédia národnostnej menšiny podkarpatských Rusínov, ktorá trvá dodnes [online]. Subcarpathia.cz [cit. 2025-12-30]. Dostupné z: <https://subcarpathia.cz/historie-podkarpatske-rusi/215-odstupenie-podkarpatskej-rusi-sovietskemu-zvaezu>

PÁNEK, Jaroslav a TŮMA, Oldřich. Dějiny českých zemí. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1547-9.

PLACHÝ, Jiří. Tragické březnové dny roku 1939 na Podkarpatské Rusi [online]. Praha: Vojenský historický ústav, 13. 3. 2014 [cit. 2025-12-23]. Dostupné z: <https://www.vhu.cz/tragicke-breznove-dny-roku-1939-na-podkarpatske-rusi/>

POP, Ivan. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-237-6.

POP, Ivan. Panteón rusinskej slávy – Grigorij Žatkovič (7) [online]. Rusyn.sk, 20. 3. 2011 [cit. 2025-11-1]. Dostupné z: <https://www.rusyn.sk/panteon-rusinskej-slavy-grigorij-zatkovic-7/>

RYCHLÍK, Jan a RYCHLÍKOVÁ, Magdalena. Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-769-4.

ŘEPA, Tomáš: Podkarpatská Rus 1939 – vyhlášení Karpatské Ukrajiny. In: SYRNÝ, Marek (ed.): 1939 Rok zlomu. Banská Bystrica: Muzeum SNP v Banské Bystrici ve spolupráci s Historickým ústavem AV ČR Praha, 2019, s. 179-189. ISBN 978-80-89514-70-03.

SHANDOR, Vincent. Podkarpatská Rus od vzniku ČSR po sovětskou anexi: (očíma přímého účastníka událostí). Praha: Rybka Publishers, 2013. ISBN 978-80-87067-06-2.

Stručné dejiny Rusínů [online]. Bratislava: Okrúhly stôl Rusínov Slovenska, ©2019 [cit. 2025-10-30]. Dostupné z:

<https://www.rusyn.sk/strucne-dejiny-rusinu-strucne-dejiny-rusinov/>

ŠVORC, Peter a LIPINSKÝ, Ján (ed.). Rusíni a Československo (1918–1938): zborník odborných príspevkov z vedeckej konferencie... Bratislava: Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2018. ISBN 978-80-97177-9-9-7.

ZEMAN, Antonín. Podkarpatská Rus od Mnichova do 16. března 1939 [zpráva]. In: PLACHÝ, Jiří. Zpráva pplk. Antonína Zemana Barovského o událostech na Podkarpatské Rusi v březnu 1939. Securitas Imperii. 2015, č. 1.

10. SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ČSR – Československá republika

EU – Evropská unie

Gšt. – generální štáb

IDPs – Internally Displaced Persons (vnitřně vysídlené osoby)

IOM – International Organization for Migration (Mezinárodní organizace pro migraci)

KOP – Korpus Ochrony Pogranicza (polský Sbor ochrany pohraničí)

LT – Lehký tank

NATO – North Atlantic Treaty Organization (Severoatlantická aliance)

NKVD – Narodnyj komissariat vnutrennich del (Lidový komisariát vnitřních věcí)

OA – Obrněný automobil

OUN – Organizace ukrajinských nacionalistů

PR – Podkarpatská Rus

SA – Sturmabteilung (úderné oddíly)

Sb. – Sbírka zákonů

SMERŠ – Směť špionam (sovětská vojenská kontrarozvědka)

SOČ – Středoškolská odborná činnost

SOS – Stráž obrany státu

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

UNO – Ukrajinská národní obrana

USA – United States of America (Spojené státy americké)

VHÚ – Vojenský historický ústav

ZULR – Západoukrajinská lidová republika

11. PŘÍLOHY

Příloha 1: Fotodokumentace z cesty po Podkarpatské Rusi

Obrázek 1: Perečín (Foto: autor)

Obrázek 2: Vlastivědné muzeum v Chustu
(Foto:autor)

Obrázek 3: Činaděvo (Foto: autor)

Obrázek 4: Ministři karpatotukrajinské vlády (Foto: autor)

Obrázek 5: Most přes řeku Latoricu v Rosvigovė (Foto: autor)

Obrázek 6: Tuří Remety (Foto: autor)

Obrázek 7: Vlajka Karpatské Siče ve vlastivědném muzeu v Chustu (Foto: autor)

Obrázek 8: Symbol nastříkaný na zeď sprejery je důkazem, že Karpatská Sič je stále pojem i v dnešní době. Vyfoceno v Užhorodě (Foto: autor)

Obrázek 9: Nádraží budova „Karpaty” (dříve Beregvár)
(Foto: autor)

Obrázek 10: Celá budova bývalého hotelu Koruna v Chustu (zepředu) (Foto: autor)

Obrázek 11: Hraniční přechod Ubľa (Foto: autor)

Obrázek 12: Bývalá vládní budova a nyníjší radnice v Chustu (Foto: autor)

Obrázek 13: Bunkr na obranných pozicích pro případ ruského útoku (Foto: autor)

Obrázek 14: Předměty dochované z let 1919-1939 s tematikou ČSR ve vlastivědném muzeu v Chustu (Foto: autor)

Obrázek 15: Mapa z vlastivědného muzea v Chustu zobrazující postup maď. armády v březnových dnech roku 1939 (Foto: autor)

Obrázek 16: Humenné (Foto: autor)